

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему:

«МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

Студентка II курсу магістратури заочної форми навчання спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування»

Ушакова Марина Станіславівна

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор, професор кафедри публічної політики

Алексеев Ірина Вікторівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань

Студентка

(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри публічної політики від « 07 » 12 2023р., протокол № 10

Завідувач кафедри публічної політики, доктор юридичних наук, доцент,

Корчак Наталія Миколаївна

(підпис)

Київ — 2023

До комісії
Науковий керівник
Алексеев Ірина Вікторівна
05.12.2023

АНОТАЦІЯ

Ушакова М.С. Міграційна політика України в умовах воєнного стану. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Досліджено міграційні процеси, види міграцій та їх сутність. Проаналізовано причини та наслідки міграційних процесів в Україні. Виявлено особливості державного регулювання міграційних процесів. Виокремлено особливості міграційних процесів під час війни. Здійснено аналіз проблем реалізації державної міграційної політики в умовах воєнного стану. Досліджено європейську міграційну політику в умовах глобальних та регіональних викликів. Розроблено напрями вдосконалення державної міграційної політики в Україні.

Ключові слова: міграційні процеси, міграційна політика, воєнний стан, глобальні та регіональні виклики, державна влада, міграція.

ANNOTATION

Ushakova M.S. Migration policy of Ukraine under martial law. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 “Public Management and Administration”, specialty: 281 “Public Management and Administration”. – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

Migration processes, types of migrations and their essence have been studied. The causes and consequences of migration processes in Ukraine are analyzed. Peculiarities of state regulation of migration processes have been revealed. Peculiarities of migration processes during the war are highlighted. An analysis of the problems of implementation of the state migration policy in the conditions of martial law was carried out. The European migration policy in the context of global and regional challenges is studied. Directions for improving the state migration policy in Ukraine have been developed.

Keywords: migration processes, migration policy, martial law, global and regional challenges, state power, migration.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	8
1.1. Міграційні процеси, види міграцій та їх сутність	8
1.2. Причини та наслідки міграційних процесів в Україні	23
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	29
2.1. Державне регулювання міграційних процесів.....	29
2.2. Особливості міграційних процесів під час війни	35
2.3. Проблеми реалізації державної міграційної політики в умовах воєнного стану.....	36
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	42
3.1. Європейська міграційна політика в умовах глобальних та регіональних викликів	42
3.2. Напрями вдосконалення державної міграційної політики в Україні	56
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Міграційні потоки, спричинені тенденціями глобалізації на світовому рівні протягом другої половини ХХ – початку ХХІ століття були, з одного боку, передумовою для дестабілізації соціально-економічного розвитку в окремих частинах світу, а з іншого боку, трудова міграція зумовлює те, що діяльність країн у сфері міграційних відносин є найважливішим напрямом їх внутрішньої та зовнішньої політики. Ці процеси не оминули і сучасну Україну, коли руйнація традиційних соціально-економічних відносин у поєднанні з суперечливістю реформ, стала передумовою нестабільного зростання міграційного процесу значної частини населення з метою пошуку кращого для себе місце проживання та життя.

З початком агресії Російської Федерації проти України у 2014 році одночасно відбувся новий драматичний прояв у міграційних процесах, коли на підконтрольній території опинилася велика кількість тимчасово переміщених осіб, а також повернення деякої частини громадян на місця попереднього проживання, де однією із основних причин є неврегульованість міграційних відносин, що разом свідчить про нестабільну соціально-політичну ситуацію в країні. Серед проблемних аспектів – стосунки між українською державною владою та мешканцями тимчасово окупованих територій, які залежатимуть від налагодження суспільно-політичних та економічних відносин у прикордонних районах та від подальшого успіху процесу реінтеграції цих територій з Україною.

Тому питання регулювання міграційної політики через механізми діяльності органів державної влади України в конкретних сферах набуває особливого значення, враховуючи сутнісні особливості міграційного процесу в країні на даному етапі. Міграційні процеси сучасної України досліджували науковці О.А. Малиновська, К.Б. Левченко, О.В. Кузьменко, Б.М. Юськів, О.В. Журба, А.О. Гура, А.О.Надточій, П.Г. Шушпанов, О.А. Ровенчак, А.О. Надточій, В.К. Колпаков, М.Є.Чулаєвська, С.М.Гусаров, О.М.Шевченко, І.О. Гарна-

Іванова, С.Ф.Денисюк. О.М.Бандурка, О.О. Бандурка, К.Ю. Величко, Н.В.Тілікіна, А.В. Дергач, С.Л.Швець, А.Ф.Мота, та ряд інших. В своїх роботах автори розглядають передумови та шляхи реалізації державної політики відповідно до обставин трудової еміграції, тоді як питання міграційних процесів, пов'язаних із внутрішнім розселенням громадян в умовах воєнного часу, а також проблеми взаємовідносин органів державної влади України з населенням тимчасово окупованих територій, не знаходять достатнього наукового осмислення.

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є дослідження проблем реалізації державної міграційної політики в умовах воєнного стану та розробка напрямів вдосконалення державної міграційної політики в Україні.

Відповідно до поставленої мети, були визначені наступні **завдання**:

- Дослідження міграційних процесів, видів міграцій та їх сутності;
- Аналіз причин та наслідків міграційних процесів в Україні;
- Виявлення особливостей державного регулювання міграційних процесів;
- Виокремлення особливостей міграційних процесів під час війни;
- Здійснення аналізу проблем реалізації державної міграційної політики в умовах воєнного стану;
- Дослідження європейської міграційної політики в умовах глобальних та регіональних викликів;
- Розробка напрямів вдосконалення державної міграційної політики в Україні.

Об'єктом кваліфікаційної магістерської роботи є державна міграційна політика.

Предмет кваліфікаційної магістерської роботи – міграційна політика України в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Основою методології дослідження магістерської роботи є порівняння (порівняння динаміки міграційних процесів в Україні за роками та країнами), вимірювання (визначення чисельного значення міграційних

процесів), узагальнення (формулювання сутності поняття міграції та її особливості в Україні), групування (класифікація причин, наслідків та результатів міграції в Україні), аналіз (розгляд складових процесу міграції та рееміграції) прогнозування (передбачення результатів міграції населення).

У роботі використані методи наукового аналізу: теоретичного пізнання (системного, структурно-порівняльного, описового); емпіричних методів збору і аналізу інформації (статистичного зрізу, спостереження, моделювання). При роботі з науковою літературою були використані історичний, хронологічний, логічний та емпірико-аналітичний методи дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. У кваліфікаційній магістерській роботі розглянуто теоретичні засади державної міграційної політики в умовах воєнного стану. Отримало подальший розвиток переосмислення терміну “міграція” та “міграційна політика”. В рамках дослідженого зарубіжного досвіду запропоновано основні шляхи удосконалення державної міграційної політики в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що опрацьований матеріал, може бути використаний в подальшій науковій роботі для більш поглибленого вивчення механізмів регулювання національної міграційної політики, у практичній діяльності профільних установ та органів державної влади, у розробці нормативно-правових актів та в повсякденній практиці.

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 77 сторінок, обсяг основного тексту - 65 сторінок. В роботі використано 89 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Міграційні процеси, види міграцій та їх сутність

У сучасному світі поняття міграції стає все більш поширеним. Завдяки стрімкому розвитку технологій, цифровізації процесів, розвитку інформаційних систем та електронних ресурсів поглиблюється взаємодія між країнами та народами в усіх сферах людського життя, спрощується пересування людей між країнами. Міграційні процеси все більше впливають на розвиток країн-реципієнтів і країн-донорів. Соціально-політичні аспекти міграційного процесу дозволяють оцінити ці наслідки не лише через теоретичний аналіз, а й через практичну оцінку явища [1].

Крім природних рухів, на демографічні параметри населення впливає також географічна мобільність або механічне переміщення населення. Останнє пов'язане з міграційними процесами. Міграція у перекладі з латинської (*migratio*, *migro*) означає переміщення, переселення. Переважно під міграцією розуміють такі територіальні переміщення населення, які супроводжуються зміною місця проживання та місця праці (назавжди або на досить тривалий термін) як у межах однієї країни, так і поза її межами. У демографічних та демоекономічних дослідженнях термін «міграція» вживається щодо таких актів переміщень у просторі, які пов'язані, по-перше, з перетином адміністративних меж населених пунктів, по-друге, із зміною індивідом місця проживання назавжди чи на певний строк [2, с. 57].

У 1885 році британський вчений Ернст Равенштейн у своїй праці «Закон міграції» вперше застосував концепцію міграції в науковому середовищі та пояснив її як безперервний процес переміщення населення, який поступово відбувався крок за кроком у напрямку дисперсії, або абсорбції, головним чинником якого є економічні фактори [3].

Визначення міграції узагальнюється за допомогою поняття «переселення», а деталі визначення цього терміну відрізняються у дослідників. Наприклад, В.Шелюк так висловлювався щодо міграції: «Міграція – це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень» [4].

Соціально-економічна природа міграції населення полягає в забезпеченні кількісної та якісної відповідності між попитом на робочу силу та її наявністю в різних регіонах країни, а також у реалізації прагнень працівників задовольнити індивідуальні потреби соціального, духовного та професійного характеру.

У науковій літературі існує багато класифікацій факторів (часто взаємозалежних), за якими формується напрямок і масштаби міграційних процесів. Переміщення у просторі відбувається внаслідок дії економічних, соціальних, демографічних, політичних, релігійних, етнічних, освітніх, морально-психологічних, військових, екологічних та інших факторів, але ці чинники діють одночасно, вони певною мірою взаємозалежні, тож виявити окремі компоненти міграційного процесу, сформовані під впливом одного чи двох факторів, як правило, складно.

Будь-який міграційний процес відбувається під впливом комплексу мотивів. Вони залежать від суб'єктивних та об'єктивних причин: з одного боку, міграція здійснюється за індивідуальним бажанням - кожен громадянин має право і можливість обирати місце проживання і роботи, тобто задовольнити свої різноманітні потреби матеріального, професійно-кваліфікаційного і духовного характеру, а з іншого, - вимушені (кліматичні катаклізми, голод, військові дії, тощо)

Поділяють також фактори міграції на керовані і некеровані суспільством, іншими словами – умови (природні умови різних регіонів і поселень, ступінь їх розвитку, обжитості і благоустрою, географічне положення) і фактори-регулятори (демографічні – інтенсивність природного зростання населення, його склад за віком і статтю, співвідношення корінного населення та приїжджого,

старожилів і новоселів, етнічні відмінності між групами в мові, духовній культурі, побуті, національних обрядах, звичаях тощо; соціально-психологічні – інтенсивність соціального спілкування людей, соціально-психологічний клімат, соціальні умови життя людей).

Виділяють також чинники міграції за сферою їх прояву: народногосподарські, територіальні, галузеві та внутрівиробничі, а також постійні, тимчасові і змінні залежно від їх використання в регулюванні міграційних процесів. Міграція значною мірою впливає на формування, функціонування й розвиток ринку праці. Міграція як чинник розвитку ринку виконує прискорювальну, розподільчу та селективну функції [5].

Результатом функції прискорення є забезпечення певного ступеня регіональної мобільності робочої сили, мінливість складу регіональної робочої сили, збільшення місця проживання індивідів протягом життя. Розподільча роль міграції відображається в перерозподілі населення по регіонах, завдяки чому досягається більша відповідність між попитом і пропозицією робочої сили. Селективна функція міграції полягає у зміні якісного складу населення регіону та робочої сили внаслідок нерівномірної участі в міграційному процесі представників різних соціально-демографічних груп.

У науковій літературі існують різноманітні підходи до виділення типів міграцій.

Класифікуючи міграції, пов'язану з будь-якою країною, виділяють зовнішню (міждержавну) і внутрішню. До зовнішньої міграції відносять такий рух населення через державні кордони, який пов'язаний зі зміною місця проживання.

Зовнішні міграції за територіальним розмахом включають міжконтинентальні та внутрішньоконтинентальні переміщення. Зовнішні (міждержавні) міграції відбуваються в різних формах: економічні, сімейні, рекреаційні, туристичні та ін. Міждержавні економічні міграції в другій половині ХХ ст. стала важливою частиною процесу інтернаціоналізації міжнародного економічного життя. Трудовий потенціал, будучи важливим фактором

виробництва, прагне максимально ефективно використовувати його не лише в рамках національної економіки, а й у світовій економіці. Зовнішня міграція має дві сторони: еміграція - виїзд працездатного населення з країни перебування на довгострокове або постійне проживання в іншу країну та імміграція - економічний в'їзд до даної країни з-за кордону (на постійне або довгострокове проживання з метою навчання, працевлаштування або щоб уникнути дискримінації, переслідування тощо).

Внутрішня міграція – це переміщення населення в межах однієї країни.

Розрізняють сільські та міські міграції, міжміські міграції та міграції в межах сільської місцевості. Розрізняють також міграції всередині окремих великих територіальних одиниць - областей, економічних районів і автономних республік. У цих випадках міграції поділяються на внутрішньорегіональні та міжрегіональні, внутрішньорегіональні та міжрегіональні міграції.

За тривалістю міграцій вони поділяються на постійні (незворотні) і тимчасові (зворотні).

Постійна (безповоротна) міграція – це переміщення населення, що супроводжується зміною постійного місця проживання. Масштаби цих переміщень і структура населення, яке в них бере участь, змінюють кількісні та якісні характеристики населення даного населеного пункту, збільшують або зменшують його трудовий потенціал. Прикладом постійної міграції є переселення сільських жителів у міста, а тимчасової (зворотної) – навчання, робота на іншій території за контрактом тощо.

Тимчасові міграції поділяються на маятникові, циклічні, епізодичні.

Маятникова міграція – це щоденні або щотижневі виїзди людей з місць проживання до місць роботи чи навчання, розташованих у різних містах. Значна частина міського та сільського населення бере участь у маятникових міграціях. Радіус маятничкової міграції для великих міст дорівнює близько 40-70 км, для середніх – 25-30 км. Маятникові міграції задовольняють матеріальні та соціальні потреби, але призводять до надмірної втоми, оскільки пов'язані також із витратами мігрантами вільного часу, що зменшує їхні можливості для відпочинку

та відновлення, виховання дітей, підвищення освітнього та культурного рівня тощо.

Циклічна (сезонна) міграція – це переміщення працездатного населення, пов'язане з пошуком роботи на певний час з поверненням на попереднє місце проживання (наприклад, сезонні роботи).

Епізодична міграція являє собою ділові, культурно-побутові, рекреаційні та інші поїздки, що здійснюються нерегулярно у часі.

Вимушена міграція – переміщення особи, що супроводжується перетинанням державного кордону у зв'язку з актами насильства чи переслідування щодо неї чи членів її сім'ї в будь-якій формі або з реальною можливістю зазнати насильства чи переслідування, а також вимушене переміщення громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які проживають або перебувають в Україні, у супроводі перетину кордонів адміністративно-територіальних одиниць України у зв'язку з екологічними, техногенними та іншими обставинами надзвичайного характеру.

За правовим статусом мігранти поділяються на легальних, напівлегальних і нелегальних. Легальні мігранти перетинають міжнародні кордони на підставі законодавчих положень, тобто вони мають в'їзну візу на певний період часу або продовжили її дію під час перебування в інших країнах. Напівлегальні мігранти з візою в'їжджають в країну легально, але через деякий час з різних причин відмовляються виїхати до своєї батьківщини і залишаються в країні перебування. Нелегальні мігранти залишають країни постійного проживання, перетинають державні кордони без офіційного дозволу, тобто без в'їзної візи. За способом реалізації міграції поділяються на організовані та неорганізовані, індивідуальні. Перший здійснюється за допомогою та за участю державних і громадських органів, а другий – силами та коштом самих мігрантів без матеріальної та організованої підтримки будь-яких інституцій.

Для вивчення міграційних процесів велике значення має визначення соціально-демографічних характеристик мігрантів, оцінка масштабів міграції, вивчення кількісних і структурних характеристик міграційних процесів,

прогнозування напрямків та інтенсивності їх розвитку. Вивчення міграційних процесів базується на переписах населення, поточному обліку мігрантів, вибіркових дослідженнях окремих міграційних потоків. Основним джерелом оперативної інформації про міграцію населення в Україні на сьогодні є поточний реєстр міграційних подій. Це здійснюється шляхом безпосереднього обліку осіб, які беруть участь у міграційних процесах, звільнених з попереднього або зареєстрованих за новим місцем проживання. Цей порядок пов'язаний із заповненням талонів статистичного обліку адресних листів прибуття та вибуття.

В даний час існує багато теорій, що пояснюють причинно-наслідковий зв'язок трудової міграції. З їх допомогою на макрорівні поєднуються масштаби, напрямки та інтенсивність різноманітних міграційних потоків між регіонами, відповідно до параметрів соціально-економічного розвитку даної території (заробітної плати, рівня зайнятості, капіталовкладень, житлових умов, чисельності населення). робочих місць тощо). На мікрорівні досліджуються міграційні реакції індивідів, сімей чи домогосподарств на зміни деяких показників умов життя, важливих з точки зору прийняття рішень про міграцію.

Для характеристики механічного руху населення використовуються такі показники:

- дані про прибуття та вибуття населення певного регіону та країни за певний період часу;
- сума прибулого та вибулого населення (міграційний обмін);
- різниця між чисельністю прибулого і вибулого населення (сальдо механічного руху);
- інтенсивність механічного руху, яка визначається як відношення кількості мігрантів до загальної чисельності населення або кількості мігрантів на 1000 осіб.

Сальдо міграцій населення визначається за формулою:

$$S = ({}^1P - {}^0P) - N,$$

де S – сальдо міграцій населення за міжпереписний період, осіб;

${}^1P$ – чисельність населення на дату наступного перепису, осіб;

${}^0P$ – чисельність населення на момент попереднього перепису, осіб;

N – природний приріст населення за міжпереписний період, осіб.

Загальний обсяг прибуття населення з-за меж України протягом року визначається за формулою:

$$P = P_{п}^{ДЗ} + P_{і}^{ДЗ} + P_{б}^{ДЗ} + P_{н}^{ДЗ} + P_{в}^{КРС} - B_{в}^{КРС},$$

де $P_{п}^{ДЗ}$ — кількість осіб, прибулих з-за меж колишнього СРСР, за даними статистики реєстрації за місцем проживання;

$P_{і}^{ДЗ}$ — кількість, осіб прибулих з-за меж колишнього СРСР, за даними реєстрації іноземців (термін перебування яких в Україні перевищив 3 місяці);

$P_{б}^{ДЗ}$ — кількість осіб, прибулих з-за меж колишнього СРСР, за даними обліку біженців;

$P_{н}^{ДЗ}$ — кількість затриманих нелегальних мігрантів, прибулих з-за меж колишнього СРСР;

$P_{в}^{КРС}$ — кількість осіб, прибулих з держав колишнього СРСР, за даними вибіркового обстежень на кордоні;

$B_{в}^{КРС}$ — кількість осіб, вибулих протягом року з числа прибулих з держав колишнього СРСР у році X , термін перебування яких в Україні не перевищує 3-х років, за даними вибіркового обстежень на кордоні.

Обсяг вибуття населення за межі України протягом XXXX року визначається за формулою:

$$B = B_{п} + B_{к}^{ДЗ} + P_{к}^{ДЗ} + B_{в}^{КРС} - P_{в}^{КРС},$$

де $B_{п}$ — кількість осіб, вибулих за межі України, за даними статистики реєстрації за місцем проживання;

$B_{к}^{ДЗ}$ — кількість осіб, вибулих за межі колишнього СРСР, за даними обліку карток подорожуючих;

$P_{к}^{ДЗ}$ — кількість осіб, прибулих з-за меж колишнього СРСР, протягом року X на I квартал року $X + 1$ з числа вибулих за межі колишнього СРСР у році X , термін відсутності яких в Україні не перевищує 3 місяці, за даними обліку карток подорожуючих;

V_B^{KPC} — кількість осіб, вибулих до держав колишнього СРСР, за даними вибіркових обстежень на кордоні;

P_B^{KPC} — кількість осіб, прибулих протягом року X та I кварталу року $X + 1$ з числа вибулих до держав колишнього СРСР у році X , термін відсутності яких в Україні не перевищує 3 місяці, за даними вибіркових обстежень на кордоні [2, с. 153-154].

За останні роки міграційні процеси в Україні набули принципово нового характеру та якості, змінилися пріоритети. У результаті відтоку сільського населення в міста утворилися системи з високою концентрацією міського населення. Водночас у багатьох регіонах у сільській місцевості розширюються межі малонаселених територій, а значні площі землі вилучаються з господарського кругообігу. Тривалий відтік сільської молоді в міста України та за їх межі зумовив деформацію всіх демографічних структур і процесів на селі, що супроводжувалося зростанням частки осіб пенсійного віку, зростанням смертності, зменшенням у природному прирості та зменненні природного приросту сільського населення.

У міждержавній міграції можна виділити п'ять напрямів:

- міграція з розвинутих до промислово розвинутих країн;
- міграція в межах промислово розвинутих країн;
- міграція робочої сили між країнами, що розвиваються;
- міграція робочої сили з колишніх соціалістичних країн (схожа на міграцію з країн, що розвиваються, до промислово розвинутих);
- міграція наукових працівників, спеціалістів з промислово розвинутих країн до країн, що розвиваються.

На думку члена-кореспондента НАН України Е. М. Лібанової та інших фахівців каналами трудової міграції українських громадян є:

- самостійний пошук місця роботи (передусім у державах, з якими Україна не має візового режиму);

- використання туристичних агенцій, через які громадяни України легально як туристи потрапляють до країн, з якими Україна має візовий режим, і нелегально працюють на їх території;

- використання послуг суб'єктів господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном;

- запрошення українських фахівців безпосередньо іноземною стороною.

Важелями державного регулювання трудових міграцій в Україні є:

- створення місткого і привабливого внутрішнього ринку праці;

- приєднання України до багатосторонніх міжнародних договорів з питань праці та соціального захисту трудових мігрантів;

- укладання міждержавних та міжурядових угод щодо працевлаштування трудових мігрантів;

- співробітництво прикордонних регіонів держав, що межують з Україною, у питаннях розвитку прикордонних міграцій і взаємного врегулювання трудової діяльності громадян, які працюють за межами своїх держав;

- розвиток інституту ліцензування господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні громадян України за кордоном з метою посилення їх соціального захисту та запобігання торгівлі людьми [2].

Політика органів влади в галузі регулювання трудової міграції є складовою державної політики у сфері зайнятості населення і має, насамперед, вестися через формування сучасного мобільного внутрішнього ринку праці (підвищення рівня освіти та професійної кваліфікації, що дозволяє людям мати роботу, створення робочих місць за рахунок справедливої оплати праці, тощо).

Наслідки міграції неоднакові для різних країн та їх територіальних одиниць. Серед позитивних наслідків зовнішньої трудової міграції для України можна назвати такі:

- сприяння інтеграції України у світовий ринок праці;

- послаблення потоку безробіття на внутрішній ринок праці, зниження соціальної напруги в суспільстві;

- додаткові надходження іноземної валюти в Україну у вигляді грошових переказів від економічних мігрантів та інвестування коштів в економіку шляхом створення спільних підприємств з іноземними засновниками;

- надання населенню ефективних можливостей для підвищення кваліфікації за кордоном, підвищення рівня кваліфікації, поліпшення матеріального становища;

- забезпечення покриття дефіциту в Україні спеціалістів рідкісних професій і кваліфікацій за рахунок іноземної робочої сили;

- стимулювання більш продуктивної діяльності українських працівників шляхом створення конкуренції з іноземними спеціалістами.

Залучення до міграційних процесів переважно молодих, добре освічених людей є своєрідною демографічною та демоекономічною «інвестицією» в країни міграції, і, навпаки, сприяє старінню населення та погіршенню трудового потенціалу в країнах еміграції. Крім того, міждержавні трудові міграції є важливим фактором розвитку технологій, обміну професійним досвідом, фактором перебудови професійно-кваліфікаційної структури зайнятості, а також швидкої та ефективної адаптації до умов світового ринку.

Серед негативних наслідків трудової міграції можна назвати такі:

- втрата Україною найбільш конкурентоспроможної частини власної робочої сили (особливо вчених і спеціалістів), що призводить до уповільнення темпів науково-технічного прогресу;

- посилення тиску на внутрішній ринок праці внаслідок конкуренції з боку іноземців за місцеву робочу силу;

- втрата Україною іноземної валюти, вивезеної імігрантами як власні заощадження;

- дискримінація та експлуатація наших громадян місцевими роботодавцями;

- виникнення політичних та економічних претензій до України з боку країн-реципієнтів у зв'язку зі збільшенням нелегальної трудової міграції українців;

– зростання злочинності та соціальної напруги в суспільстві внаслідок міжетнічних конфліктів [6].

В умовах ринкової економіки та становлення ринку праці міграція є засобом активного підтримання територіально-галузевого балансу трудового потенціалу в народногосподарському комплексі України.

Згадані вище дослідники вважають, що основними проблемами трудової міграції, які потребують вирішення, є:

- встановлення обліку економічних мігрантів, які працюють за межами України;
- активізація політики формування привабливого внутрішнього ринку праці;
- реалізація політики посилення соціального захисту трудових мігрантів - громадян України, які працюють за кордоном;
- проведення політики превентивних заходів щодо протидії нелегальній трудовій міграції.

Проведення досліджень з питань державного регулювання міграційної політики в Україні передбачає, насамперед, з'ясування сутнісного змісту поняття «міграційна політика» («державна міграційна політика»), а також суміжних понять – «еміграційна політика» та « імміграційна політика». Важливим аспектом дослідження є також формування уявлень про функціональну спрямованість міграційної політики та відповідні супутні прояви політичної активності в міграційній сфері.

Варто зазначити, що саме поняття «міграційна політика» походить від поняття «міграція», що зумовлює необхідність уточнення трактування як основного, так і похідного змісту питань, що розглядаються. Отже, узагальнюючи актуальні підходи вчених до терміну «міграція», дослідник К.В. Шкарупа виділяє найбільш поширені значення, що заслуговують на увагу. Поняття «міграція» треба сприйняти , по-перше, як переселення народів у межах країни або з однієї країни в іншу; по –друге, механічні переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди, на

більш-менш тривалий час або з регулярним поверненням до нього; по- третє, географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у географічному просторі; і, в четверте, переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час [1; 37].

Також відмічає К.В.Шкарупа, що поняття «переміщення» та «переселення» не можна вважати тотожними, оскільки переселення має на меті остаточне розірвання взаємозв'язків з державою-донором, а переміщення означає повернення до країни.

Так, відповідно до праць попередніх авторів, дослідник звертається до визначення міграції, яке вже багато років перебуває в науковому обігу. Зокрема, він виділив широкий і вузький підхід до його тлумачення. Територіальне переміщення, що відбувається між різними населеними пунктами чи регіонами, незалежно від тривалості, регулярності та призначення, являє собою міграцію в найширшому розумінні цього слова. Таким чином, міграції включають епізодичні, циклічні та тимчасові міграції. Але у вузькому значенні слова дослідник трактує його як кінцеву форму територіального переміщення, тобто переселення. Водночас автор зазначає, що розселення має відповідати двом умовам: по-перше, населення має переміщуватися між населеними пунктами (як у межах держави, так і за її межами); по-друге, переїзд неминуче супроводжується зміною постійного місця проживання [1;2;37].

З цією точкою зору, безумовно, варто погодитись, оскільки термін «міграція» є надто широким за змістом, тому, безперечно, варто уточнити, що воно означає, коли воно вживається або його контекст зазначається в базі документів чи наукових джерелах. Крім того, запропоноване тлумачення прямо вказує на типи міграцій та їх наслідки для держав - донорів та реципієнтів.

Викладене дає змогу сформулювати образ про міграційну політику і, відповідно, державну міграційну політику як комплексного явища, аналіз якого ґрунтується на визначенні сутнісного значення та стратегії державної політики у

сфері міграції та орієнтирів міграції відповідно до її географічних, соціальних, політичних факторів.

Так, міграційна політика в наукових працях сучасних дослідників трактується як особливий вид діяльності держави та громадських організацій, спрямована за допомогою різних важелів і методів на регулювання міграційних процесів [6; 7]. Однак такий підхід може бути доповнений положеннями, які визначають мету діяльності держави у сфері міграційної політики – орієнтація, яка має особливе значення з огляду на різноплановість міграційного процесу та причини його здійснення. Останнє особливо важливо для України, де на міграційний процес впливають як внутрішні (соціально-економічні), так і зовнішні (окупація Криму та окремих частин сходу) фактори. У цьому контексті можна звернути увагу на визначення національної міграційної політики, наведене в проекті Закону України (від 14 липня 2010 р.) № 6706, як комплексу заходів, що здійснюються державою для регулювання міграційного процесу з метою захисту національних інтересів, безпеки територіальної цілісності та забезпечення відповідного соціально-економічного, демографічного, наукового та освітнього розвитку країни [6; 7; 38].

Зважаючи на викладене, варто звернути увагу на уточнення функціональних повноважень державної міграційної політики, яке має загальне значення та дозволяє окреслити конкретний напрямок діяльності відповідних державних структур в Україні, зосередивши увагу на формуванні та реалізації політики у сфері міграційних процесів. Це, відповідно наукових джерел:

- регулятивна функція (упорядкування зовнішніх міграційних потоків шляхом прийняття нормативно-правових актів;
- укладання дво- і багатосторонніх договорів; регулярної участі в роботі міжнародних інститутів, що опікуються питаннями міждержавної міграції населення);
- моніторингова (контроль за розгортанням міграційних процесів, протидія злочинним каналам нелегальної міграції тощо);

- інтегруюча (залучення іноземних мігрантів до суспільного життя завдяки отриманню ними права на проживання чи громадянства, забезпеченню гідного соціального захисту,
- сприянню в безпосередній адаптації на новому місці);
- дипломатична (пошук та прийняття практичних рішень, спрямованих на подолання конфліктних ситуацій, спричинених активізацією міграційного руху) [12].

Важливе місце в структурі міграційної політики займає еміграційні процеси. Основою еміграційної політики є регулювання трьох основних стадій еміграційного процесу, що включає: виїзд внутрішніх трудових ресурсів за кордон, їх перебування за кордоном і повернення додому. Правова база, на яку спирається еміграційна політика є Конституція держави, національне законодавство, двосторонні та багатосторонні міжнародні угоди.

На практиці організація державою еміграційного контролю передбачає досягнення наступних цілей:

- забезпечення зворотного характеру зовнішньої міграції;
- реалізація права громадян на свободу переміщень та працевлаштування;
- належний захист прав та інтересів робітників у країнах перебування;
- покращення соціально-економічної ситуації на національному рівні, що обмежує передумови еміграції (завдяки скороченню безробіття або від отримання потрібних йому фахівців після повернення трудових мігрантів, що освоїли нові спеціальності, на батьківщину);
- обмеження виїзду працюючих у тих секторах економіки, забезпечення яких кваліфікованими кадрами є недостатнім;
- сприяння регулярному надходженню в країну і ефективному використанню міграційного капіталу на користь національної економіки;
- нарощування експорту вітчизняної продукції.

На сучасному етапі чимала кількість країн, насамперед розвинуті держави Заходу, у своїй міграційній політиці пріоритетне місце відводять

міграційній складовій. Для України зазначений аспект може розглядатися у вимірі повернення громадян на місця постійного проживання після вимушеного переселення в умовах нестабільності або військових дій на Півдні та Сході країни.

До основних цілей, які має на меті міграційна політика держави, необхідно віднести:

- реінтеграцію тимчасово окупованих територій; стабільний соціально-економічний розвиток держави, а також:
- посилення національної безпеки в умовах активізації транснаціональної організованої злочинності, світового тероризму тощо;
- збереження або модифікація етнокультурної структури населення;
- захист національного ринку праці від небажаної конкуренції внаслідок неконтрольованого притоку заробітчан із-за кордону;
- задоволення потреб національної економіки в робочій силі певної спеціалізації;
- забезпечення раціонального (ефективного) використання трудових ресурсів;
- вирішення нагальних проблем, пов'язаних із загостренням демографічної кризи;
- реалізація відповідних заходів щодо належного облаштування, адаптації та інтеграції іммігрантів в приймаючому суспільстві.

Система національних заходів з управління міграцією, як правило, передбачає розробку та реалізацію законодавства щодо особливостей перебування громадян на території, з якої вони раніше виїхали, їх статусу тощо; створення уповноважених органів, які безпосередньо займаються питаннями міграції); сформулювати відповідні правові норми та приєднатися до міжнародних конвенцій, що регулюють міграцію громадян.

Успішність реалізації державної міграційної політики України стосовно міграційних процесів водночас має покладатися як на перевірені практикою підходи щодо розуміння сутності самої політики, її функціональних

повноважень, так і сутнісних уявлень про державне регулювання міграційної політики та умови її реалізації з урахуванням визначених у науковому відношенні і практиці засад.

1.2. Причини та наслідки міграційних процесів в Україні

Питання міграції, методології та методики дослідження міграції включені в наукові праці як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, у дослідження міжнародних та вітчизняних організацій та інститутів, зокрема Українського центру соціальних реформ за участю Державного комітету статистики в Україні та ін. Міграційні процеси характерні для всіх країн світу. Вирішення цієї проблеми для України залежить від того, що населення країни постійно скорочується разом із потенційними загрозами. Причини міграції насамперед пов'язані з бідністю, незабезпеченістю робочими місцями, низьким рівнем реальної заробітної плати та нестабільною економічною та політичною ситуацією. Одна з головних причин – низький рівень заробітної плати.

Україна має найнижчу мінімальну та середню заробітну плату серед усіх європейських країн. В середньому українці отримують зарплату 13 387 гривень (340 євро). Мінімальна зарплата становить 6700 гривень, або близько 172 євро [21].

Вторгнення російської федерації, хоч і є наразі найзначнішою, але не єдиною причиною міграції українців. Інші можливі мотиви міграції були влучно класифіковані у працях Б. Дмитрука та М. Романюка, де вони були поділені на 6 основних груп:

– Політичні мотиви включають різного роду дискримінацію, від релігійної та расової до гендерної, невдоволення законодавством і політичною системою країни, політичні переслідування, проблеми корупції, низький рівень соціального забезпечення, відсутність адаптації до інклюзивності, заборону одностатевих шлюбів і політичну нестабільність.

– Військові мотиви характеризують збройні конфлікти на території держави та передбачають евакуацію або реевакуацію з країни або всередині країни.

– Економічні мотиви пов'язані з економічною складовою життя індивіда і включають: низьку заробітну плату, відсутність можливостей для професійного розвитку, відсутність фінансування певних галузей, низьку якість інформаційно-технічної бази, прагнення отримати кращу освіту, нестабільну економічну ситуацію в країні, зростання безробіття.

– Компонентами соціальних мотивів є, наприклад, возз'єднання сім'ї, відпочинок, здоров'я, низький соціальний статус, шлюб, забезпечення сімейного благополуччя.

– Для екологічних мотивів характерні стихійні лиха, забруднення навколишнього середовища, повені, посухи.

– Серед інших мотивів автори називають етичні, релігійні та інші причини [22 с. 135-140; 23 с. 7-9].

Також важливо розуміти результати та наслідки міграційних процесів для України як для сторони, що приймає мігрантів, так і для сторони, з якої виїжджають. Результати включають:

- набуття українцями іноземного досвіду та привнесення отриманих знань у розвиток України. Це стосується як закордонного навчання українських студентів, так і закордонних відряджень, спільних проектів з іноземцями. Такі процеси допомагають оптимізувати та модернізувати виробничі процеси, отримати вільний доступ до іноземних інновацій чи досягнень, позитивно впливають на репутацію українців за кордоном, входження України до міжнародної спільноти. Тиск на ринки праці також зменшується через від'їзд частини надлишкової робочої сили;

- грошові перекази українців, які працюють або просто проживають за кордоном, а також пересилання в Україну інших матеріальних цінностей чи побутових речей, що збільшує загальний ВВП коштів, придбаних з-за кордону

- заробіток за кордоном відкриває можливості та доступ до більш заможного життя для людей, особливо це стосується мешканців прикордонних районів;

- розвиток агломерацій, міст-супутників мегаполісів також є позитивним внеском у процес внутрішньої міграції. Через високу вартість життя та споживчі ціни українцям вигідніше жити в містах області, де вартість життя та нерухомості на 15-20% менша [24];

- прибуття кваліфікованих іммігрантів стимулює розвиток української товарної конкурентоспроможності та підвищує продуктивність продуктивної праці без витрат на освіту цих людей;;

- низькі ціни на іноземну робочу силу позитивно впливають на розвиток бізнесу та продуктивність праці;

- зниження темпів старіння нації внаслідок міграції іммігрантів;

- зняття з держави тягаря піклування про безробітних та незахищені верстви населення [25].

До наслідків міграційних процесів в Україні відносяться:

- вимивання інтелектуального капіталу та робочої сили. За коефіцієнтом впливу з метою освітньої міграції 4,63, який є аналогічним для інших європейських країн, згідно з опитуванням, лише 10-20% планують повернутися в Україну. Така ситуація призводить до нестачі кваліфікованих працівників, спаду наукової діяльності та занепаду наукових відкриттів. Такі процеси також є причиною зниження інвестиційної привабливості країни та конкурентоспроможності українських товарів на міжнародному ринку;

- виїзд людей на роботу з трудомісткими товарами, а не наукоємними чи капіталомісткими, призводить до зниження статусу українських працівників для іноземців і загалом до своєрідної деградації населення, коли робота в науковій сфері в Україні вважається, наприклад, менш престижною, ніж робота покоївкою за кордоном. За даними МОМ, найбільший інтерес до трудових мігрантів з України виявляють такі країни, як Польща, Німеччина та Чехія. Українці працевлаштовані в цих країнах переважно на таких посадах: сантехніки,

електрики, пакувальники, різноробочі, двірники, кравці, водії, будівельники, плиточники, промислові робітники, зварювальники та покоївки.;

- важливим негативним наслідком внутрішньої міграції в Україні є зникнення сіл унаслідок переїзду українців у міста;

- еміграція українського населення також призводить до виснаження українського бюджету, через податки, водночас сприяючи зростанню та розвитку країн-еміграції. Наприклад, у Польщі за останні кілька років внесок українців забезпечив до 13% зростання польської економіки;

- економічна ситуація також погіршується, наприклад, через внутрішню трудову міграцію, коли, за оцінками, близько 2 мільйонів осіб, або 16,3% зайнятого населення працездатного віку, щодня мігрують із населених пунктів, де вони проживають, до місць більш швидкого розташування поряд з роботою [24];

- прибуття іноземців означає інтеграцію різних культур всередині країни, що неминує призводить до скорочення використання мови та «розмивання» культурних традицій;

- збільшення внутрішньої міграції є причиною зменшення кількості доступного житла, особливо в найпопулярніших напрямках, таких як міста мільйонники з розвиненою інфраструктурою чи туристичні зони;

- соціальні конфлікти, етнічні, релігійні, культурні та інші громадянські конфлікти через вплив біженців та мігрантів;

- зміни у вартості життя, наприклад, підвищення орендної плати в містах з активною міграцією [23];

- посилення конкуренції між мігрантами та українцями на ринку праці.

Таким чином, вплив міграції в Україні коливається від суто позитивного до негативного і зумовлений різними аспектами міграційних процесів. Однак неможливо зрозуміти наслідки та результати окремо від мотивів, які спонукають українців до міграції. Звичайно, основний з них – це економічна та політична ситуація в країні, але є й інші. Як наслідок, кількість міжнародних мігрантів в Україні постійно зростає незважаючи на більш ретельний процес надання

дозволів на проживання територіальними органами Державної міграційної служби. Через військові дії на сході країни загальна кількість мігрантів знизилася в 2014-2022 роках і 2020 році через пандемію COVID-19. Більшість іммігрантів з колишніх радянських країн мають родичів або нащадків з України, створюючи невелику культурну різноманітність. Важливою складовою є трудова та освітня імміграція, причому більшість іммігрантів, залучених до цих процесів, походять з країн Азії та Африки. Порівняно з іншими країнами, Україна також є притулком для невеликої кількості біженців і шукачів притулку (переважно чоловіків), незважаючи на те, що Україна входить до списку країн з найбільш фемінізованим складом мігрантів. Іншою особливістю українських міграційних процесів є наявність великої кількості нелегальних або напівлегальних іммігрантів, які обирають Україну як пункт транзиту чи призначення. Більшість з них в'їхали в країну легально або за межами пунктів Державної прикордонної служби України і походять із слаборозвинених країн Африки та Азії. Що стосується зовнішньої міграції все більше громадян залишають країну в пошуках постійного місця проживання (ПМП), часто без попередження або без оформлення відповідних документів на ПМП від ДМС. Найбільшу частку складають трудові та освітні мігранти, що їдуть в основному до країн Європейського Союзу. Трудові мігранти, як правило, займаються трудомістким виробництвом, а не наукою чи капіталомістким виробництвом. Пандемія COVID-19 адаптувала процес трудової міграції, звузивши географію міграції та перетворивши її зі змінної/сезонної на постійну. Більшість студентів, які їдуть на навчання за кордон, також не планують повертатися в Україну. Тож є відтік і робочої сили, і мізків. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації перевернуло всі попередні тенденції. Наразі з України виїжджають переважно жінки, діти та люди похилого віку, які продовжують виїжджати до сусідніх країн України. Окрім ситуації з примусовими депортаціями людей до Білорусі та Російської Федерації, які мали місце раніше, Росія є найбільшим споживачем українських «жертв трудового рабства». Кількість таких жертв зросла через пандемію та бойові дії на сході країни, і, за прогнозами, ріст продовжиться через

повномасштабне вторгнення. Міграція в межах України зазвичай також відбувається з економічною чи освітньою метою. Таким чином, кількість сіл зменшується, але зростають міста-мегаполіси. Починаючи з 2014 року значна частина переселенців була вихідцями з Луганської та Донецької областей, але у 2022 році переселенці приїжджають і з ряду інших міст, переважно переїжджаючи на захід країни, хоча до цього основний потік був у регіони з великими містами (переважно до Київської та Львівської області).

До війни мотиви еміграції варіювалися від низьких зарплат, нерозвиненості секторів до дискримінації тощо. Загалом у класифікації наведено 6 основних груп мотивів. Проте війна об'єднала причини від'їзду, тепер головна і єдина – захистити своє життя від війни. Незважаючи на частково позитивні наслідки міграційних процесів, наприклад, отримання іноземного досвіду чи грошові перекази, сальдо міграції для України є негативним, що спричиняє низку проблем, починаючи від відтоку мізків і робочої сили до погіршення економічної та екологічної ситуації у регіоні.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

2.1. Державне регулювання міграційних процесів

Трактування національного регулювання як наукової категорії ґрунтується на досить широкому підході у вітчизняній та зарубіжній літературі. З цього питання дослідник Ю.М. Сафонов зазначав, що державне регулювання міграційних процесів розглядається як цілеспрямована діяльність органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації міграційної політики в країні шляхом запровадження відповідних юридично-правових, економічних, фінансових, організаційних, інформаційних і соціальних заходів [12, с. 11]. Інший дослідник Шапоренко О.І. доповнив питання, зазначивши, що регулювання міграції здійснюється шляхом прийняття та практичної реалізації комплексу законодавчих і підзаконних актів, що регулюють умови, які стимулюють або обмежують переміщення людей, а також визначення їх численних контингентів в напрямках, що відповідають поточним і перспективним потребам як світової спільноти загалом, так і окремих громадян. Тому під регулюванням міграційних процесів пропонується розуміти систему адміністративно-правових і соціально-економічних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав мігрантів, гарантованих державою, створення умов для їх переміщення в напрямках, що відповідають поточним і перспективним потребам країни, поліпшення демографічної ситуації та збереження територіальної цілісності країни [13, с.154].

Щодо інших підходів, то Інститут міграційної політики (Німеччина) трактує регулювання міграції як «створення більш-менш формального набору норм і правил щодо переміщення людей через кордони та прийняття конкретних заходів з досягнення безпечної, законної та впорядкованої міграції». У закордонній науковій літературі та дослідницьких працях авторитетних науково-

дослідних інститутів поряд з терміном «регулювання міграційних процесів» використовується поняття управління міграцією (Migration governance) [14].

В свою чергу, на роз'ясненні поняття «управління міграційними процесами», автор Д. Станков пов'язує це з реалізацією міжнародного співробітництва та транскордонного партнерства. Щоб досягти своїх цілей управління міграцією, МОМ визнає, що міграція (і те, як нею керують) є глобальною проблемою та нерозривно пов'язана з найважливішими проблемами сьогодення, такими як торгівля, розвиток, національна безпека, здоров'я громадян та навколишнє середовище. МОМ реагує на потреби та пріоритети урядів, але організація також базується на міжнародних принципах дотримання прав людини та покращення добробуту мігрантів. [15].

Аналіз наведених визначень дозволяє зазначити, що ключовим моментом у всіх визначеннях державного регулювання міграційного процесу є необхідність цілеспрямованого, керуючого впливу держави на міграційний процес через систему заходів (регуляторів), метою якого є оптимізація соціально-економічного та демографічного розвитку.

При вирішенні конкретних нормативних завдань важливим є правильний вибір методичного інструментарію, що забезпечує цілеспрямований вплив на розвиток міграційних процесів. Методи державного регулювання міграції – це сукупність прийомів і методів впливу на міграційну поведінку, реалізованих за допомогою взаємопов'язаних систем законодавчого, економічного та організаційного характеру.

Законодавче регулювання міграції є регламентацію відносин між суб'єктами міграції та органами державного управління і включає розробку законів, постанов уряду та інших державних органів, різного роду дозволи, обмеження, заборони, а також ліцензування і квотування.

Економічне регулювання міграційних процесів здійснюється через систему податкових та кредитних механізмів, бюджетного фінансування, інвестиційної політики та системи оплати праці. Напрямок такого регулювання значною мірою залежатиме від конкретної міграційної ситуації та необхідності

вирішення проблем, що виникають на ринку праці. Обмежувальні економічні заходи спрямовані на обмеження неефективних міграційних потоків, у тому числі на зменшення масштабів нелегальної або вимушеної міграції.

До організаційних методів належать: моніторинг, аналіз та облік міграційних процесів, інформаційне забезпечення органів державного управління та інших суб'єктів міграційного процесу, які здійснюють заходи законодавчого, адміністративного характеру та контролю у сфері міграції населення, міжнародне співробітництво та розробка стратегії розвитку національних програм міграційних процесів. Водночас, враховуючи специфіку процесу зовнішньої міграції, на погляд авторів, інформаційний напрям є одним з важливих, бо дає змогу найбільш ефективно запобігати нелегальній міграції та торгівлі людьми.

Міграційна політика в наукових працях сучасних дослідників трактується ширше, ніж державне регулювання міграційних процесів; це особливий вид державної діяльності, спрямований на управління міграційними процесами за допомогою різноманітних важелів і методів. За визначенням В.Капітана і П.Сталкера, міграційна політика – це «діяльність держави та громадських організацій, спрямована за допомогою різних важелів і методів на регулювання міграційних процесів» [14; 16].

Тому, очевидно стає проблема ефективності діяльності (політики) держави в міграційній сфері. Як справедливо зазначають у цьому відношенні дослідники, в реалізації і оцінці міграційної політики важливого значення набувають не тільки її результати з точки зору демографічних показників, а й те, наскільки ця політика забезпечує збереження соціальної згуртованості суспільства. У міграційної політики може бути кілька вимірів: економічний, демографічний, (гео) політичний, соціальний, а також вимір, що відображає міркування національної безпеки. Це пов'язано з тим, що в управлінні міграцією неминуче стикаються три конкуруючі один з одним цілі: економічний прагматизм, національна безпека і права людини. Перша мета передбачає пріоритет економічних і демографічних інтересів країни, друга визначає

головним міркування національної безпеки, а третя зазначає гуманітарний підхід, який ґрунтується на рівності та повазі прав людини [13].

Економічною, безпечною і сприятливим накопиченням людського капіталу можна вважати таку зовнішню міграцію або міграцію внутрішньо переміщених осіб (ВПО), яка, по-перше, не скорочує трудовий потенціал країни; по-друге, забезпечує приріст її національного багатства шляхом раціонального використання національної робочої сили на різних сегментах світового ринку праці та (або) включення в трудовий процес невикористаної на національному сегменті світового ринку праці робочої сили. Водночас мають бути дотримані умови повернення працівників і повернення принаймі частини грошей на батьківщину, зароблених за кордоном.

Непрямий вплив на механізми регулювання міграційної поведінки зосереджується на соціальній або індивідуальній свідомості, соціальних нормах і цінностях, які регулюють прийняття рішень щодо міграції. Методи непрямого впливу впливають на міграційну свідомість індивіда, систему переваг і ціннісних орієнтацій, які формують його міграційну поведінку. Як правило, методи непрямого регулювання базуються на економічних стимулах або обмеженнях.

Отже, державне регулювання міграційної політики слід розуміти не тільки як застосування певних організаційних заходів, спрямованих на регулювання міграційних потоків громадян, а й як вплив на психологічну поведінку мігрантів, як складову частину загального напрямку діяльності органів державної влади у сфері міграції. Відповідно під регулюванням міграційної політики в широкому значенні слід розуміти цілеспрямований вплив держави на міграційну поведінку з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом запровадження відповідних правових, економічних, фінансових, організаційних, інформаційних та соціальних заходів, з метою досягнення необхідної кількості громадян, які виїжджають з країни і в'їжджають, для задоволення потреб соціально-економічного та демографічного розвитку.

Оскільки структура міграційної політики включає два найважливіших і взаємозалежних компонентів – визначення системи цілей і завдань та розробку і

впровадження засобів для їх досягнення, а також того факту, що політика у сфері зовнішньої міграції не слід плутати з психологічними факторами представників міграційних процесів як системи концептуально об'єднаних інструментів, за допомогою яких держава та її соціальні інститути передбачають досягнення цілей розвитку процесів міграції, відповідних перспективним завданням соціально-економічного розвитку суспільства.

Водночас об'єктивно слід вважати, що механізми державного регулювання міграції населення об'єднують органи державної влади всіх рівнів, для реалізації політики у сфері трудової та вимушеної міграції, а також державні інструменти регулювання процесів міграції громадян законодавчого, економічного і організаційного характеру. Тому особливої уваги заслуговує політико-правовий та інституційний підхід до державного регулювання міграційних процесів, який визначає діяльність державних інституцій у сфері міграційної політики та інструменти структурного регулювання імміграції з урахуванням інтересів держави.

Дослідження теоретичних засад міграції населення дозволило виділити в науковій літературі основні ключові принципи державного регулювання міграції, а саме: цілеспрямованість, комплексність, системність, ефективність, баланс інтересів.

Принцип цілеспрямованості в державному регулюванні зовнішньої міграції полягає у виборі пріоритетів міграційного регулювання на короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий періоди з урахуванням загальної стратегії соціально-економічного розвитку країни та полягає у розробці системи цілей і завдань регулювання міграції людей з усієї сукупності потоків.

Застосування принципу комплексності обумовлено масштабністю і складністю процесу, тісною залежністю між міграцією населення та соціально-економічним розвитком. Це означає, що в нових економічних умовах розробка інструментів державного регулювання міграційних процесів неможлива без

ув'язки тенденцій, що склалися у сфері зайнятості населення, на національному ринку праці та врахування стану міжнародної системи розподілу праці.

Принцип системності ґрунтується на розгляді міграційної політики як складової частини більшої системи – соціально-економічної політики та її зв'язків з іншими складовими. Необхідність застосування цього принципу при регулюванні міграційних процесів населення обумовлена тим, що в сучасних умовах визначення перспектив розвитку міграційних процесів має здійснюватися з урахуванням їх взаємозалежності з іншими процесами, що відбуваються в країні (демографічні, економічні, соціальні, політичні та інші).

Реалізація принципу ефективності полягає у визначенні пріоритетів розвитку зовнішніх міграцій населення, які забезпечують досягнення наміченої мети з максимально можливим економічним ефектом при мінімальних фінансових і соціальних витратах.

У зв'язку з тим, що під час розвитку міграційних процесів інтереси особи, суспільства та держави не завжди збігаються, дотримання принципу балансу інтересів сприятиме знаходженню консенсусу між всіма суб'єктами процесу (органи державної влади, які займаються питаннями міграційного регулювання та українські мігранти) щодо стратегічних завдань і пріоритетів розвитку процесів трудової міграції, механізмів їх практичної реалізації з урахуванням пріоритетів конкретного етапу економічного розвитку країни. Реалізація цього принципу також сприятиме забезпеченню гармонії державних, регіональних і місцевих інтересів у реалізації інструментів регулювання процесів міграції населення.

Послідовна реалізація зазначених принципів дозволяє більш ефективно управляти міграційними процесами, поєднуючи досягнення вітчизняних науковців і практиків, а також досвід розвинутих демократій у сфері міграційної політики.

2.2. Особливості міграційних процесів під час війни

Міграційні тенденції до 24 лютого 2022 року не відповідають сучасним реаліям через повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України. За даними МОМ, з початку 2014 року бойові дії на сході країни призвели до переміщення майже 1,5 мільйона людей з територій, які не контролюються урядом. У 2014-2017 роках рух людей з цих територій зростав, але в 2017 році загалом стабілізувався. Кількість людей, які офіційно звернулися за статусом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), зросла у 2020 році до 1,46 млн осіб з 1,43 млн у 2019. О. Малиновська пов'язує це явище не зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб, а з Пандемією COVID-19, коли багато людей втратили роботу та заробіток, статус ВПО був гарантією отримання матеріальної допомоги від державної. Що стосується географії розподілу, то до повномасштабного вторгнення РФ найбільше переселенців було в Донецькій і Луганській областях, приблизно 500 і 300 тисяч відповідно. До Києва та області переїхало майже 234 тис. осіб. Спостерігалася тенденція поступової трансформації вимушених тимчасових міграцій у постійні: у 2019 році 34% респондентів не планували повертатися на 29 окупованих територій навіть у разі їх звільнення та припинення конфлікту, тоді як у 2021 році таких було вже 39%. [18].

Станом на листопад 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб через війну, спричинену Російською Федерацією, сягнула понад 6,5 млн осіб. Станом на 8 листопада 2022 року загальна кількість зовнішньо переміщених осіб (біженців) становила майже 7,5 млн осіб.

Кількість біженців з України, які зареєстровані у країнах Європи станом на 8 листопада 2022 року приведено у Додатку Б[19].

Тимчасовий захист оформили 4,5 мільйони громадян. Водночас спостерігається тенденція до часткового повернення громадян в Україну з припиненням бойових дій у центральних та північних областях. Таким чином, кількість українців, які повернулися в Україну з 24 лютого 2022 року, станом на

27 жовтня 2022 року становить 5 мільйонів 937 тисяч осіб. Деякі з цих людей могли повернутися, особливо на початку повномасштабного вторгнення, щоб поповнити лави Збройних Сил України. Водночас частина людей, які залишили Україну після 24 лютого 2022 року, повертаються в Україну на короткий термін. За даними моніторингу

Gradus Research, 77% планують повернутися в Україну за першої ж можливості. В цей же час 13% не планують повертатися в Україну. Найбільше вимушених переселенців прийняла Польща, загалом станом на 8 листопада понад 1,4 мільйона громадян України, які виїхали через війну. Далі йдуть Німеччина (понад мільйон осіб) і Російська Федерація (понад мільйон осіб). Водночас дані щодо РФ у більшості випадків пояснюються примусовими депортаціями українців. Проте є випадки добровільного виїзду людей із Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей до прикордонних міст Росії. До країн з найбільшою кількістю українських мігрантів також належать Італія (171,5 тис. осіб), Іспанія (150 тис. осіб) та Велика Британія (141,5 тис. осіб), останньою у списку є Білорусь, яка прийняла 16 тис. осіб, не виключено, що до Білорусі людей також вивозили примусово [19, 20].

2.3. Проблеми реалізації державної міграційної політики в умовах воєнного стану

Початок повномасштабної війни російської федерації (рф) проти України 24.02.2022 р. спричинив інтенсифікацію міграційних процесів в Україні. Поряд з виїздом окремих категорій населення за кордон зросили масштаби вимушеної внутрішньої міграції в межах адміністративних кордонів України. Для забезпечення національної безпеки та захисту населення від спричинених війною наслідків постала необхідність вироблення та впровадження ефективної міграційної політики з боку держави. Водночас державна міграційна політика під час війни обумовлена особливістю правового режиму воєнного стану в країні,

основних аспектів її регулювання, які включають контроль за міграцією населення через державний кордон, режим внутрішнього переміщення, особливості правового статусу біженців, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) тощо.

Для розуміння масштабів міграційних процесів спричинених російською агресією проти України звернемося до статистичних даних наведених на офіційному веб-ресурсі Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН).

Станом на 19.06.2023 р. у Європі зафіксовано 5 млн. 958 тис. 800 біженців з України, 6 млн. 303 тис. 500 – у всьому світі. Необхідно зауважити, що УВКБ ООН використовує термін «біженці» щодо українців узагальнено, маючи на увазі всіх осіб, які покинули Україну через війни [1]. Кількість офіційно зареєстрованих ВПО в Україні, за даними Міністерства соціальної політики України, наразі досягає 4 млн. 900 тис. [2].

Президент України В. Зеленський 24.02.2022 р. своїм указом ввів воєнний стан в Україні [3]. Верховна Рада України прийняла Закон «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”» [4]. Зауважимо, що строк дії воєнного стану в Україні вже сім разів продовжувався Законом України (останній раз – до 18.08.2023 р.). Військова агресія рф проти України спричинила необхідність проведення загальної мобілізації з метою забезпечення оборони держави. Необхідні нормативно-правові акти були прийняті негайно. Як наслідок, на період дії правового режиму воєнного стану, чоловікам – громадянам України у віці від 18 до 60 років, а також жінкам – військовозобов’язаним, обмежено виїзд за межі України.

Така політика держави є логічним кроком, відповідно до якої військовозобов’язані громадяни мають забезпечити захист власної держави. Проте така заборона не є абсолютною, потребує чіткого визначення владою різних категорій населення для яких вводяться обмеження свободи пересування, їх ранжування. Перетнути кордон мають право чоловіки, яких віднесено до окремих категорій, які визначено Законом України «Про мобілізаційну

підготовку та мобілізацію» [5] та «Правилами перетинання державного кордону громадянами України» (розроблені Державною прикордонною службою України, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 27.01.1995 р. № 57 з наступними змінами) [6]. Перелік категорій громадян зазнає постійних змін під час дії правового режиму воєнного стану в Україні.

На практиці спостерігаються окремі проблеми реалізації державної міграційної політики щодо категорії військовозобов'язаних осіб під час воєнного стану. Система надання дозволів військовозобов'язаним чоловікам на виїзд з України за умов загальної мобілізації під час воєнного стану в багатьох аспектах є недосконалою, чим користуються так звані «ухилянти» – особи, які прагнуть уникнути від призову за мобілізацією. Невідповідність законодавчого та нормативного регулювання зазначеної сфери призводить до відсутності належного контролю, що, в свою чергу, породжує значну кількість корупційних ризиків на кожному окремому етапі надання дозволу на виїзд за кордон.

Прикладом високого рівня корупційної складової у системі надання дозволів на виїзд військовозобов'язаних чоловіків за кордон є Єдиний комплекс інформаційних систем – «Шлях», адміністратором якої є центральний орган виконавчої влади – Державна служба України з безпеки на транспорті. Зазначимо, що система «Шлях» була створена в травні 2022 р. з метою спрощення перетину державного кордону для водіїв, які везуть вантажі гуманітарної допомоги, медичні вантажі автомобільними транспортними засобами для потреб Збройних Сил України (ЗСУ), інших військових формувань, а також населення України. Проте, дану ініціативу почали використовувати військовозобов'язані особи з метою ухилення від загальної мобілізації. Звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України (ТСК ВРУ) показав, що за період з 24.02.2022 р. по 31.12.2022 р. уповноважені службові особи внесли до системи «Шлях» 160 тис. 616 записів, які стосуються 96 тис. 442 чоловіків призовного віку. Із загальної кількості 96 тис. 442 чоловіків успішно скористалися наданим дозволом на виїзд за кордон 66 тис. 374 особи. Слід зазначити, що велика кількість чоловіків призовного віку, які після спливу

термінів перебування за кордоном не повернулися в Україну. Кількість таких осіб становить 9 тис. 373 особи, або 11,17 % загальної кількості [7, с. 45-47].

Ще однією категорією військовозобов'язаних осіб, які згідно Постанови КМУ від 27.01.1995 № 57 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» [6] мають право на виїзд за межі України під час дії правового режиму воєнного стану є спортсмени, тренери та інші фахівці, що обслуговують спортсменів за рішенням Міністерства молоді та спорту України. Механізм прийняття рішення щодо надання дозволу на перетин державного кордону передбачає отримання від Міністерства молоді та спорту України підтвердних документів спортсменами, тренерами, іншими фахівцями спортивної сфери, які надають їх під час перетину кордону представникам Державної прикордонної служби України (ДПСУ).

Зазначимо, що дозвіл на перебування за кордоном даної категорії осіб надається на термін до тридцяти днів, але може бути і збільшений за дозволом Міністерства.

Відповідальність за порушення взятих зобов'язань щодо термінів повернення на територію України після закінчення спортивного заходу відсутня. В травні 2023 р. на офіційному веб-порталі Міністерства молоді та спорту України опубліковано список з більш ніж 200 спортсменів, які знехтували встановленими правилами, що демонструє недосконалість нормативно-правового забезпечення державної міграційної політики щодо даного її напрямку [8].

Також до осіб, яким тимчасово надається сприяння щодо отримання дозволу на перетин кордону під час дії правового режиму воєнного стану належать діячі сфери культури та інформації, які мають на меті виїзду захист та популяризацію інтересів держави України на міжнародній арені, з обов'язковим поверненням в країну.

Видання дозволів на перетин державного кордону даній категорії осіб знаходиться у сфері повноважень Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП).

Показовим прикладом зловживань дозволом виїзду за кордон, що викликало суспільний резонанс, стала ситуація з українським стендап-коміком, який публічно заявив, що виїхав за кордон за дозволом МКІП попри численні повістки Територіального центру комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) [9].

Офіційною відповіддю профільного міністерство щодо даної ситуації, стала заява, в якій йдеться, що «з метою запобігання подібним наступним ситуаціям, МКІП разом з правоохоронними органами буде ініціювати посилення відповідальності за порушення правил виїзду та повернення до України чоловіків призовного віку» [10].

З метою забезпечення дотримання встановлених правил перетину кордону та повернення в Україну військовозобов'язаних чоловіків, які отримали дозвіл на виїзд за кордон під час дії правового режиму воєнного стану в Україні, КМУ розглядав можливість створення послуги «єВідродження», змістом якої стала можливість військовозобов'язаних чоловіків перетинати кордон у зв'язку з поїздкою у

відрядження після сплати грошової застави – своєрідного депозиту [11]. Проте, згодом український уряд відмовився від запровадження механізмів даної системи («єВідродження»).

Отже, з моменту введення 24.02.2022 р. правового режиму воєнного стану на всій території України, присутні проблеми з реалізації державної міграційної політики щодо категорії військовозобов'язаних осіб, що призводить до виникнення корупційних ризиків та зловживання правилами перетину державного кордону під час дії правового режиму воєнного стану. Нормативно-правове регулювання в даній сфері є недосконалим та характеризується відсутністю відповідальності за порушення встановлених правил, що мають на меті впорядкувати виїзд за кордон та своєчасне повернення в Україну військовозобов'язаних осіб. Таким чином, необхідний ретельний аналіз процесів перетину кордону, виявлення головних недоліків, схем і корупційних ризиків,

прогалин в законодавчому регулюванні та прийнятті негайних рішень для їх усунення.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Європейська міграційна політика в умовах глобальних та регіональних викликів

Міграція населення як глобальне явище перманентно демонструє тенденцію до зростання за обсягами і за формами. Так, з 2000 по 2010 р. кількість міжнародних мігрантів зростає майже на 48 млн осіб, а з 2010 по 2020 рр. – ще на 60 млн осіб [1]. Велика частина міжнародних міграційних потоків припадає на міжнародну трудову міграцію, викликану низьким рівнем життя населення, економічною нестабільністю у країнах-донорах та відсутністю безпеки для громадян.

Окрім трудової або сімейної міграції відбувається міжнародне переміщення біженців та шукачів притулку, спричинене збройними конфліктами у країнах-донорах та гуманітарною кризою у них. У 2020 р. кількість вимушено переміщених осіб у світі становила 34 млн осіб, що вдвічі більше, ніж у 2000 р. [1].

Європа є найбільш привабливою дестинацією для міжнародних мігрантів. Тривалі війни та / або політична й економічна нестабільність у таких країнах, як Сомалі, Ірак, Сирія й Афганістан, а також кризові явища у Північній Африці та на Близькому Сході, призводять до того, що кількість біженців постійно зростає. Це спричинило міграційну кризу в країнах ЄС, які стикнулися з великим впливом шукачів притулку або стали зручними транзитними вузлами для біженців, що прагнули дістатися до інших країн Європи та Америки. У 2021 р. була локальна міграційна криза, викликана організованим переміщенням мігрантів з Іраку, Сирії, Ємену, Афганістану та Близького Сходу через білорусько-польський, білорусько-литовський і білорусько-латвійський кордони.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну, за даними ООН, нашу країну покинули понад 6,9 млн осіб, а повернулися 2,1 млн осіб (станом на 1.06.2022 р.) [2]. Це свідчить про сплеск міграційної кризи у Європейському Союзі, країни якого найбільш активно приймають біженців з України.

Протягом останніх десятиліть країни з високим рівнем доходу посилювали свої позиції як основні дестинації міжнародних мігрантів.

З 2000 по 2020 рр. у країнах з високим рівнем доходу розмістилось 80 млн із 107 млн мігрантів у світі (75%). Для порівняння: країни з середнім рівнем доходу привабили 22 млн мігрантів, а країни з низьким рівнем доходу – лише 5 млн [1; 3]. Швидке збільшення кількості іммігрантів у багатих країнах, спричинене передусім попитом на трудових мігрантів, частково зумовлене демографічними відмінностями, а саме: різною віковою структурою у країнах з різним рівнем доходу. Більша частина приросту загальної чисельності мігрантів протягом минулих двох десятиліть обумовлена такими причинами, як пошук місця праці і вищого заробітку, возз'єднання сім'ї, отримання якісної освіти.

У 2020 р. у країнах з високим рівнем доходу біженці та шукачі притулку становили близько 3% від усіх мігрантів, тоді як у країнах із середнім й низьким рівнем доходу – відповідно 25% та 50%. Останні здебільшого приймають іноземців, мотивами для втечі з батьківщини для яких є військові і політичні конфлікти, переслідування, насильство або порушення прав людини.

У 2000–2020 рр. Європа, Північна Африка і Західна Азія стали донорами для відповідно 30 і 29 млн мігрантів, тоді як Північна Америка – для близько 18 млн. З 29 млн мігрантів, які прибули до Північної Африки та Західної Азії, близько 9 млн були біженцями або шукачами притулку. Якщо нинішні тенденції триватимуть, то Північна Африка й Західна Азія, ймовірно, випередять Північну Америку як другий регіон за кількістю мігрантів у світі у наступні десятиліття.

Основні країни і міста-дестинації для мігрантів у Європі такі: Німеччина (Берлін), Бельгія (Брюссель), Сполучене Королівство (Лондон), Італія (Палермо), Греція (Афіни), Франція (Париж) та ін.

З початку неспровокованої війни росії проти України структура сусідніх країн-реципієнтів українських мігрантів набула такого вигляду: в Польщі зареєстровано 1 256 568 біженців, в Німеччині – 915 000, в Чехії – 404 839, в Італії – 157 309, в Іспанії – 131 771, у Великобританії – 107 900, у Франції – 92 156, у Словаччині – 87 027, у Болгарії – 85 119, у Румунії – 84 357, у Австрії – 77 960, у Нідерландах – 68 050, у Литві – 60 755, у Швейцарії – 59 244, у Бельгії – 53 108, в Естонії – 48 359, у Португалії – 47 847, в Ірландії – 43 521, у Швеції – 43 273, у Латвії – 35 730, у Данії – 32 400, у Фінляндії – 30 372, в Угорщині – 27 657, у Норвегії – 22 085, у Греції – 18 043, в Хорватії – 15 911, в Кіпрі – 12 846 (станом на 3 серпня 2022 р.) [6].

За останні десятиліття міграційна політика у країнах ЄС зазнала суттєвої трансформації.

У перші роки європейської інтеграції міграційним питанням приділялася незначна увага. У 1980-ті рр. їх вирішували здебільшого шляхом неформальних міждержавних домовленостей, у 1990-ті – вони набули формалізованих форм і лише після 1999 р. значна увага була сконцентрована на розробці та запровадженні єдиної європейської міграційної політики й практики [7].

Основу сучасної європейської міграційної політики становлять прийняті за останні два десятиріччя європейські угоди та конвенції. Насамперед це шенгенські угоди 1985 р., на основі яких була створена Шенгенська зона. Шенгенський прикордонний кодекс містить детальний набір правил, які регулюють здійснення зовнішнього і внутрішнього прикордонного контролю у Шенгенській зоні, зокрема загальні правила щодо віз, запитів про притулок та прикордонних перевірок. Існують також положення, які дозволяють країнам-учасникам відновити контроль на внутрішніх кордонах на обмежений період часу у випадках виникнення серйозної загрози безпеці країни або у виняткових обставинах, таких як проведення конференції (саміту) очільників країн або організація міжнародного мегазаходу.

Окрім скасування внутрішніх кордонів, учасники Шенгену домовилися про посилення співпраці між поліцією та судовими органами з метою

гарантування внутрішньої безпеки та боротьби з організованою злочинністю. Для цього була створена шенгенська інформаційна система (ШІС), широкомасштабна інформаційна база даних, яка дає змогу поліції, прикордонникам та іншим правоохоронним і судовим органам вводити та переглядати повідомлення про певні категорії осіб та об'єктів. У 1999 р. шенгенські угоди було введено в законодавство ЄС [8].

Для врегулювання міграційних потоків держави-члени ЄС уклали Дублінські угоди, які напружувалися в 3 етапи. Європейський Союз запровадив спільну міграційну політику та діяв системно, враховуючи інтереси держав-реципієнтів, рівномірно розподіляючи міграційне навантаження та обмежуючи потоки небажаних мігрантів.

Згідно з договором Дублін-I (1990 р.), рішення про надання притулку розглядала держава ЄС, до якої шукач прибув вперше. Однак виконання цього припису було неможливим, адже все міграційне навантаження лягло на прикордонні держави, бо саме туди переважно біженці прибували вперше. Тому Дублін-II (2003 р.) запровадив правило, відповідно до якого статус біженця можуть надавати держави, з якими шукач має сталі зв'язки, наприклад родинні, й може їх довести. Пізніше, у 2013 р., було опубліковано Регламент «Дублін-III», який передбачав, що треті країни набули права розглядати питання про надання статусу біженця, якщо у справі присутні культурні зв'язки шукача притулку з цими державами. Доволі скептичну оцінку Дублінських угод демонструє думка А. Солодька: «Дублінські угоди залишаються політичним компромісом країн-членів Європейського Союзу, а не інструментом, який дає можливість урівноважити розподіл величезної кількості мігрантів» [7].

За роки євроінтеграції країни-учасниці досягнули згоди щодо реалізації спільної політики у сфері правосуддя та внутрішніх справ (ПВС), основною метою якої є сприяння скоординованим заходам внутрішньої безпеки, спрямованим на захист прав громадян ЄС та сприяння вільному пересуванню людей у межах ЄС. Крім цього, ПВС охоплює поліцейську та судову співпрацю, політику щодо зовнішньої міграції та надання притулку, боротьбу з тероризмом

та іншими транскордонними злочинами, а також боротьбу з расизмом та ксенофобією. ПВС також охоплює регулювання прикордонного контролю та правила для Шенгенської зони вільного пересування [8].

У 1997 р. було підписано Амстердамську угоду, яка набула чинності 1999 р., основною метою якої була гармонізація політики європейських держав у сфері міграції. Окрема частина цієї угоди присвячена свободі пересування, притулку та імміграції. Шенгенські домовленості були інтегровані спеціальним протоколом до права ЄС. Амстердамська угода містила положення, яке дозволяло ЄС приймати обов'язкове для країн-членів законодавство в міграційній сфері. Голови держав ЄС у 1999 р. на саміті у Тампері (Фінляндія) домовилися про реалізацію Амстердамської угоди, зокрема у сфері імміграції та притулку.

Наступним етапом реформування європейської міграційної політики було затвердження програми дій у сфері міграції до 2010 р. (Гаага, 2004 р.), у якій сформульовано такі завдання, як створення єдиної європейської системи притулку, легалізація іммігрантів та боротьба з нелегальним працевлаштуванням, забезпечення інтеграції громадян з третіх країн у європейське суспільство, розвиток зовнішнього вектора міграційної політики; удосконалення менеджменту міграційних потоків [7; 9].

Протягом багатьох років зусиллям ЄС, спрямованим на гармонізацію політики у сфері юстиції і внутрішніх справ перешкоджала стурбованість країн-членів щодо можливої загрози їхній правовій системі та національному суверенітету. Для деяких питань у сфері ПВС ЄС додав, так би мовити, «аварійне гальмо», що дозволяє будь-якій державі-члену зупинити імплементацію заходу, який, на її думку, може загрожувати національній правовій системі, і зрештою, відмовитися від нього. Так, окремі країни, наприклад Ірландія (разом із Великобританією на той час) і Данія, отримали виняткове право щодо обмеження або відмови від провадження деяких заходів, пов'язаних з ПВС [8].

У 2010-х рр., коли масштаби міжнародної міграції у Європі почали стрімко зростати, трансформація міграційної політики відбувалася в умовах суттєвих викликів і потребувала впровадження нових ініціатив для їх вирішення.

Європейську міграційну кризу («Європейську кризу біженців»), вважаємо, потрібно тлумачити як негативне явище, що призвело до відхилення від рівноважного стану функціонування ЄС та загроза цілісності й стабільності кожної із держав-членів та Європейського Союзу загалом.

Світовий досвід показує, що за умови стабільного соціально-економічного розвитку, держави часто сприймають міграцію як корисну і навіть необхідну його компоненту.

Проте у періоди економічного спадання ставлення місцевого населення (виборців) до мігрантів часто негативне, передусім це стосується некваліфікованих робітників, що посилює дезінтеграційні процеси у регіональному утворенні і може призвести прямо чи опосередковано до скасування окремих угод [10].

Проблема з біженцями у ЄС загострює внутрішньополітичний конфлікт. Під її впливом активізуються націоналістичні організації, на думку яких, європейські нації внаслідок припливу мігрантів з різних країн світу, поступово втрачають свою ідентичність.

Прикладом такої держави можна назвати Францію, країну, яка стала своєрідною призмою проблем, характерних для міграційної політики Євросоюзу загалом. Саме у Франції неодноразово була дестабілізація, заворушення, терористичні акти, викликані соціальним, економічним і навіть політичним тиском міграційного фактору.

Так, теракти в Парижі 13 листопада 2015 р. прямо пов'язані з воєнним конфліктом у Сирії, що підтверджується заявами терористів. неефективність міграційної політики та кризову ситуацію з напливом біженців. Тероризм є піковим виявом ескалації соціального напруження у суспільстві, у даному випадку, породженого напливом біженців [7; 11].

Терористичні атаки у Франції, Бельгії, Німеччині, Іспанії та інших країнах спонукали ЄС посилити боротьбу з терористичними угрупованнями, передусім т. зв. «Ісламською державою», яка взяла на себе відповідальність за більшість масових злочинів.

Євроспільнота почала працювати над зміцненням Європолу, спільного агентства у кооперації з місцевою поліцією.

Політична активність європейських мусульман у багатьох європейських державах, зокрема у Франції, ФРН, Нідерландах та Бельгії, значно зростає. Мусульмани, які представлені в Європейському парламенті, в національних та місцевих радах, зазвичай обстоюють свої інтереси за допомогою регіональних етнічних чи ісламських громадських рухів та асоціацій, європейських загальнонаціональних або регіональних політичних партій тощо. Відомі ісламські партії в Європі такі: в Іспанії – «Партія відродження та об'єднання», в Нідерландах – «Партія ісламських демократів», у Бельгії – партія «Іслам», у ФРН – «Альянс за мир та справедливість», у Франції – «Союз мусульманських французьких демократів», у Швеції – мусульманська партія «Політичний Ісламський союз» тощо.

Кризова ситуація з іммігрантами у Європейському Союзі підтверджується поширенням антимігрантських настроїв у суспільстві. Частина населення виявляє радикальні настрої, що є передумовою зростання ксенофобії та расизму. Зокрема, лише в 2015 р. в Німеччині було зафіксовано 747 нападів на житла біженців та переселенців, у т. ч. 222 випадки із завданням тілесних ушкоджень. 9 січня 2016 р. у Німеччині в м. Кельн поліція застосовувала силу, аби зупинити суперечки між прихильниками та противниками мігрантів. Подібних прикладів у різних країнах об'єднаної Європи з кожним роком стає дедалі більше. Навіть такі багаті держави, як Німеччина, виявилися не готові до масового припливу мігрантів [4; 5].

Виокремимо основні ознаки європейської кризи біженців 2015–2016 рр., які, на жаль, ще простежуються у сучасних геополітичних умовах:

1) незаконний перетин кордону. Точна кількість мігрантів, які перетинають кордони ЄС переважно у Південній і Східній Європі, не відома через неефективність діяльності окремих безпекових агенцій Європейського Союзу. Програма Євродак, яка запровадила Європейську центральну автоматизовану систему порівняння відбитків пальців для претендентів на притулок, сьогодні працює недостатньо ефективно. Окремі держави-члени Євросоюзу взагалі припинили реєстрацію, оскільки відмовляються далі приймати велику кількість біженців;

2) контрабанда. На сьогодні стрімко розвивається контрабандна мережа, яка на комерційній (кримінальній) основі допомагає мігрантам досягти Європи або будьякого з бажаного місця призначення. Ця діяльність надзвичайно небезпечна й часто призводить до загибелі великої кількості людей;

3) ксенофобія. Європейське суспільство стає все більше нетерпимим до біженців, адже боїться втратити стабільність і спокій, бо біженці, як правило, не бажають інтегруватися в суспільство країни, до якої вони прибули, часто порушують права і свободи корінного населення, вдаються до демонстрацій, що певною мірою дестабілізує соціально-політичну ситуацію в країні;

4) фінансові проблеми. Хоча країни-реципієнти отримують щорічну підтримку від різних міжнародних фондів, проте цих коштів часто недостатньо для нормального утримання біженців (надання їм задовільних умов для життя, роботи, лікування, соціального та культурного забезпечення);

5) погане харчування. За даними статистики, 75% біженців відчувають проблеми з поставками продуктів харчування. Значна кількість біженців не може належним чином забезпечити себе і свої сім'ї продуктами харчування через нездатність працювати, відсутність освіти тощо. Навіть ті, хто живе в таборах біженців, вказують на відсутність бажаних харчів;

6) відсутність роботи. Відповідно до Женевської конвенції (1951 р.), тим, хто отримав статус біженців, надається право на роботу, проте більшість біженців не отримують відповідного статусу й залишаються шукачами притулку, а тому не можуть влаштуватися на нормальну роботу, таким особам доводиться

працювати або на «чорному ринку», або на сезонних роботах у сільському господарстві;

7) низький рівень освіти. 50% сирійських біженців у віці до 18 років, що повинні навчатися у школах, не мають такої можливості. Часто молодь не вміє читати й писати європейськими мовами, що перешкоджає інтеграції до приймаючого суспільства, не дає змоги знайти роботу, що призводить до бідності та голоду. Це актуалізує необхідність запровадження спеціальних систем освіти, спрямованих на надання необхідних знань біженцям;

8) відсутність цілісної узгодженої стратегії протидії нелегальній міграції. Ситуація, що склалась в ЄС, змушує окремі країни діяти та вирішувати проблеми з біженцями на власний розсуд за допомогою методів, які інколи відступають від демократичних та цивілізованих норм, принижують людську гідність, а також підривають основи права Європейського Союзу, що зумовлює загрозу дезінтеграції Союзу та скасування шенгенських угод [9; 10].

Європейський Союз у 2016 р. виділив із бюджету на гуманітарну допомогу рекордну суму – 1,1 млрд євро (у 2015 р. – 920 млн євро), щоби здолати наслідки зростання кількості біженців і переміщених осіб, збройних конфліктів, стихійних лих, змін клімату та економічних криз. Більша частина цієї допомоги (73%) була спрямована на допомогу біженцям і переміщеним особам, майже половину становили продовольчі товари (47%) [7].

Окрім надання гуманітарної допомоги, впродовж 2015–2016 рр. Європейський Союз здійснив систему інших заходів для вирішення європейської міграційної кризи.

Так, Європейський парламент схвалив план голови Європейської Комісії щодо запровадження обов'язкових квот на прийом біженців – відповідно до розміру ВВП і кількості населення відповідної країни. Однак обов'язкові квоти не були імplementовані на практиці через непогодженість окремих держав-членів ЄС. Відбувся лише добровільний розподіл іммігрантів.

Раніше прийняті Європейськими інститутами нормативно-правові акти в сучасних умовах виявилися недостатньо ефективними, а з ухваленням нових

європейці зволікали, оскільки єдиний, уніфікований підхід до вирішення міграційної кризи на рівні держав-членів досі відсутній.

Крім цього, у системі цілей і завдань міграційної політики виявилися прогалини. Так, незважаючи на те, що ключові проблеми міграційної кризи 2015–2016 рр. все ще актуальні, на передній план вийшла необхідність вирішення питань сприяння інтеграції жінок-іммігрантів у суспільство приймаючої країни, також інклюзії. Також внаслідок пандемії COVID-19 для мігрантів і громадян ЄС іноземного походження виникла проблема їхнього доступу до медичних послуг [9].

Кожна держава здійснює регулювання кількості іммігрантів у ЄС, зокрема за допомогою селективної функції міграції. Так, квоти в Італії визначаються на основі запиту працедавців у необхідній кількості іноземних працівників, з врахуванням результатів консультування з асоціаціями підприємців. Квоти формуються в результаті укладення двосторонніх угод про залучення іноземної робочої сили.

Система квотування в Іспанії називається «contingente». У зв'язку з низькою ефективністю такого механізму органи влади впровадили більш гнучкі інструменти управління трудовою міграцією, основою яких є нормативні акти «Загальний режим» і «Каталог професій з дефіцитом робочої сили». Як альтернативу квотам іспанський уряд використовує угоди з державами Африки (Марокко, Нігерія, Малі), Східної Європи (Молдова, Україна) та Латинської Америки (Домініканська Республіка, Колумбія, Еквадор, Перу) [4].

У Португалії щорічно затверджується загальна квота можливого найму іноземних працівників, у рамках якої визначаються окремі квоти для кожного з автономних регіонів відповідно до їх потреб.

Зауважимо, що не всі країни-члени ЄС демонструють лояльне ставлення до іммігрантів. Наприклад, Данія заявила, що не планує приєднуватися до загальноєвропейської політики міграційних квот. Навпаки, країна посилює міграційне законодавство та скорочує розмір виплат біженцям.

Німеччина та Франція займають провідну роль у прихистку мігрантів, хоча обидві країни демонструють різне ставлення до проблем мігрантів загалом [4; 5].

Упродовж певного періоду часу метою імміграційної політики Французької республіки була інтеграція іммігрантів у французьке суспільство. Було ухвалено закон “Про рівні можливості”, створено Національне агентство з соціальної консолідації.

Так, мусульманські організації на території Франції отримують фінансування з французького бюджету та від громадських організацій, а не від спонсорів з Саудівської Аравії та інших ісламських держав. Однак згідно з новим законом про імміграцію від 2006 р., процедура легалізації нелегальних мігрантів була суттєво ускладнена.

Німеччина проводить більш ліберальне регулювання імміграції, ніж Франція, з акцентом на ефективну соціальну інтеграцію, краще налагоджений міжетнічний діалог, культурну рівність між народами. Важливим є також те, що у Німеччині раціонально налагоджено роботу шкіл та курсів, які навчають іммігрантів німецької мови та культури.

Оскільки під час міграційної кризи в Європі найбільше навантаження припало на Німеччину (40% усіх заяв про надання притулку), її керівництво закликала країни ЄС до більшої солідарності у справедливому розподілі іммігрантів та активнішого перегляду міграційної політики [4; 5; 7].

Крім депортації та судового переслідування іноземців, які незаконно знаходяться у країні перебування, імміграційне законодавство ЄС передбачає також застосування системи заходів впливу на підприємців, які використовують працю нелегальних іммігрантів, у вигляді штрафних і судових санкцій. Ця практика впроваджена у Нідерландах, Німеччині, Бельгії, Люксембурзі та інших країнах.

Протягом останніх років європейські країни почали більш активно піднімати питання повернення трудових мігрантів на батьківщину. Так, наприклад, у Чехії імплементується програма, за якою держава покриває транспортні витрати на зворотню дорогу й виплачує компенсацію у розмірі 500

євро кожному іноземному працівнику, якщо він повернеться у країну походження [7].

Також для посилення захисту зовнішніх кордонів ЄС Європейська рада працює над поступовим запровадженням інтегрованої системи управління і контролю, що передбачає повернення нелегальних мігрантів до країн походження, а також створення й облаштування місць прийому біженців, здійснення їх ідентифікації та реєстрації.

Потужний тиск біженців на Європейський Союз створив кризову ситуацію, яка загрожує цілісності об'єднаної Європи. З іншої сторони, розвиток єдиного європейського ринку залежить від вільного пересування та мобільності трудових ресурсів. Таким чином, сучасна європейська міграційна політика повинна бути комплексна і спрямована на нівелювання негативних ефектів.

Неспровокований напад Росії на Україну і розгортання масштабних бойових дій з важкими соціально-економічними наслідками – безумовно, найскладніший геополітичний виклик протягом останніх років, який детермінує подальшу трансформацію міграційної політики у ЄС.

Весною 2022 р. Рада Європейського Союзу одноголосно ухвалила Директиву про тимчасовий захист біженців з України. Цей захід, який буде діяти протягом одного року з можливістю поновлення, дає право будь-якій особі, яка легально проживала в Україні до 24 лютого 2022 р., шукати житло, працювати, навчатися та отримати доступ до соціального забезпечення у країні ЄС за своїм вибором без офіційного запиту про надання притулку. Зазначимо, що вперше після війни у колишній Югославії понад 20 років тому ЄС запровадив таку директиву. У попередніх подібних геополітичних ситуаціях (війна в Лівії в 2011 р. і криза біженців з Сирії у 2015 р.), коли велика кількість людей шукала притулку в ЄС, європейські політики не вважали цей варіант життєздатним. Після того, як у 2021 р. таліби захопили Кабул, Верховний представник ЄС із зовнішньої політики Ж. Боррель порушив питання про ухвалення такої директиви, але це не було реалізовано. Поточна ситуація в Україні через агресію росії нарешті створила політичний імпульс для реформування політики ЄС щодо

міграції, надання прихистку та біженців, а міграційні потоки вже розглядаються як структурне явище, а не періодичні надзвичайні ситуації [2; 6].

Після багатьох років жорсткого опору механізмам солідарності для регулювання міграції у ЄС заходи щодо допомоги біженцям почали вважатися обов'язком усіх держав-членів, незважаючи на те, що певні дискусії ще ведуться.

Імплементация ідеї спільної європейської відповідальності за вирішення проблем міграції ускладнюється ще й тим, що вони виходять за європейські межі, оскільки війна в Україні впливає на Близький Схід і Північну Африку, зокрема в таких сферах, як продовольча безпека. Це може призвести до посилення нестабільності у цих регіонах та збільшення міграційних потоків через Середземне море до країн-членів ЄС. На жаль, простежується популістська та євроскептична риторика про подвійні стандарти у ставленні до біженців з різних країн. І якщо одні країни дали собі однозначну відповідь щодо морального обов'язку перед українцями, то інші, можливо, намагатимуться уникнути участі у всіх заходах з політичної, фінансової й гуманітарної підтримки іммігрантів, передусім задля зменшення навантаження на бюджет та попередження міжетнічних конфліктів. Не можна також не зважати на пандемію коронавірусу, яка на деякий час відступила на другий план в інформаційному просторі і вже не відіграє суттєву роль у регулюванні міграції, однак незабаром може знову стати помітною детермінантою у стриманні потоків шукачів прихистку з-за кордону.

Очікувано, що за таких обставин, міграційна політика у ЄС потребуватиме подальшого реформування, яке, швидше за все, відбуватиметься у напрямку посилення участі кожної країни-члена в ухваленні рішень і, на жаль, відходу від ліберального ставлення до новоприбулих з третіх країн.

Проблеми, пов'язані з імміграцією, впродовж років залишаються чи не найвагомішими для Європейського Союзу, адже міжнародна міграція є явищем багатокомпонентним за формою і змістом, зумовлена різними чинниками і може дати цілий спектр ефектів для країни-реципієнта. Європейський єдиний економічний простір представлений переважно високоефективними економіками, а українці, як довела тривала практика залучення їх як робочої

сили, вигідно відрізняються від прибулих інших національностей працьовитістю та здатністю до швидкої асиміляції. Це, здавалося б, мало спростити вирішення проблеми масштабного притоку мігрантів з України для ЄС. Однак, якщо розглядати кризу біженців через призму російсько-української війни, яка ще не закінчилася, приносить дедалі більше руйнувань і призвела до економічної рецесії в Україні, а європейським країнам загрожує щонайменше стагнацією, то подолання її (кризи) у найближчій перспективі не видається можливим, а у віддаленій перспективі потребує впровадження нових регуляторних важелів на макро-, мікро- та мезорівні.

Таким чином, імміграційна політика продовжує залишатися прерогативою національних урядів країн-членів ЄС, однак Євросоюз доволі активно намагається виробити спільні підходи й заходи, спрямовані на гармонізацію національних імміграційних законодавств та орієнтовані на поглиблення інклюзії. Необхідно виходити з того, що інтеграція іммігрантів у суспільство приймаючих країн повинна відбуватись поступово, але неухильно, і передбачати допомогу біженцям у вивченні мови й культури, доступі до ринків праці, системи охорони здоров'я тощо. Іммігранти мають бути захищеними від дискримінації, а міста та селища їх дестинації здійснювати адаптацію соціальної і побутової інфраструктури до збільшення навантаження й нових геополітичних та економічних викликів (проблем з енергозабезпеченням, демографічних змін тощо).

Вважаємо цікавим й перспективним з наукової і практичної точки зору здійснення порівняльного аналізу досвіду регулювання міжнародних міграційних потоків у різних країнах Європи, які приймають біженців з України й інших країн, зокрема у контексті вирішення соціально-економічних питань на національному та муніципальному рівні.

3.2. Напрями вдосконалення державної міграційної політики в Україні

Міграція населення є характерним явищем сучасного суспільства. Залежно від напрямків та масштабів, міграційні процеси певним чином вказують на наявність проблем чи відносних переваг в умовах життя населення країни, стан її економіки та рівень соціальних стандартів. В умовах стрімкої активізації міжнародної мобільності населення України актуальність питання щодо регулювання міграційних процесів значно зростає. Ефективна міграційна політика необхідна як для мінімізації обумовлених міграцією ризиків так і для використання значного позитивного потенціалу міграції в інтересах розвитку регіонів та країни в цілому.

Міграційна політика покликана збалансовувати національний та регіональний ринок праці шляхом впливу на напрям руху, статевий та освітній склад мігрантів. Головною ціллю міграційної політики будь-якої держави є забезпечення раціонального розміщення населення з точки зору ефективного зростання економіки, рівномірного розвитку окремих регіонів та згладжування соціально-економічної диференціації умов життя громадян.

Для України ефективна міграційна політика, що відповідає б вимогам сучасної демократичної держави, має стратегічне значення. Незважаючи на помітний прогрес, що спостерігається останніми роками, чіткого, цілеспрямованого, комплексного регулювання міграцій з належним правовим забезпеченням все ще бракує.

Одразу після проголошення незалежності, формування міграційної політики в Україні відбулося практично спонтанно, за відсутності кадрів, необхідних фінансових ресурсів та в умовах складної міграційної ситуації.

Головні принципи державної політики України з питань міграції були сформовані протягом першої половини 1990-х років. Зокрема в Указі Президента України від 18.10.1997 р. №1166/97 було визначено три основні аспекти міграційної політики: вільний виїзд та в'їзд українських громадян; забезпечення

рівності іноземців та громадян України перед законом; диференційований підхід до різних категорій іммігрантів залежно від національних інтересів країни [10, с.24]. Було визначено також основні напрямки міграційної політики, що включали наступні положення: сприяння репатріації, допомога біженцям; регулювання імміграції іноземців. В Указі відмічалось, що Україна є експортером робочої сили та вимагає від держави активної політики щодо захисту трудових мігрантів, збереження демографічного та трудового потенціалу країни.

Проте, такі заходи уряду виявилися не достатньо ефективними. Протягом наступних років всі спроби законодавчо затвердити та конкретизувати основні напрями функціонування міграційної політики зазнали невдачі. Розвиток міграційної політики загальмувався та звівся до внесення невеликих уточнень і доповнень щодо вже існуючого законодавства.

Сучасна система управління міграціями в Україні перебуває в компетенції кількох міністерств та відомств. Центральним органом виконавчої влади є Державна міграційна служба України (ДМС), діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

ДМС у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства [2].

Обов'язками Міністерства закордонних справ є організація видачі віз, консульська робота, реєстрація громадян, що мешкають закордоном, захист їх прав та певні повноваження щодо міграційних законів, що включає отримання документів від іноземців для одержання дозволу на імміграцію і набуття громадянства та інформування щодо міграційної ситуації в країні.

Регулювання трудової міграції здійснюється Міністерством праці та соціальної політики України. До його повноважень належить ліцензування господарської діяльності щодо працевлаштування закордоном, забезпечення контролю за дотриманням ліцензійних умов, участь у процесах підготовки та укладання міжнародних договорів з питань трудової міграції, а також здійснення моніторингу та замовлення наукових досліджень даного виду міграції.

Державна прикордонна служба України виконує функції щодо здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення; участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; реєстрація іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають в Україну, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду - виїзду, а також здійснення фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду – виїзду [16, с.102].

Однак, незважаючи на наявність розгалуженої системи відповідних органів та установ, що здійснюють регулювання міграційних процесів, Україна досі не має спланованої стратегії власного розвитку в контексті впливу міграції.

Існування низки нерозв'язаних міграційних проблем значно уповільнює її економічне зростання та утвердження в світовій спільноті. Така ситуація обумовлює необхідність розробки нових, більш ефективних, підходів до формування міграційної політики держави.

Теоретично процес розробки державної міграційної політики охоплює кілька послідовних та однаково важливих етапи [9, с.277].

Перший етап полягає в проведенні всебічного глибокого аналізу міграційних процесів і соціально-економічного стану країни у довгостроковому періоді. Він передбачає аналіз факторів впливу на міграційну ситуацію та її

подальший розвиток. Перш за все, спираючись на поточний облік міграції населення, дані переписів та соціологічних досліджень, необхідно оцінити об'єми, напрямки територіального руху, якісний склад мігрантів та міграційні зв'язки між регіонами. Як правило, в найбільш складні періоди соціально-економічного розвитку держав, періоди реформування або політичних чи економічних потрясінь, достовірністю даних поточного обліку різко зменшується. А тому, різко зростає роль і необхідність експертної оцінки.

Якщо на показник загального міграційного сальдо для держави в цілому внутрішні міграційні процеси не здійснюють ніякого впливу, то для будь-якої адміністративно-територіальної одиниці роль внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків може бути дуже значна і неоднозначна. У зв'язку з цим необхідно обраховувати сальдо внутрішньої і зовнішньої міграції окремо і в розрахунках загального сальдо міграційного руху в регіоні визначати, за рахунок яких внутрішніх чи зовнішніх міграційних елементів отримано результат. Аналіз повинен показувати, які регіони є реципієнтами, а які донорами, а також показники зміни ролі регіонів за період дослідження.

Другим етапом аналізу є визначення сформованого під впливом міграції розміщення населення по території держави. Найбільш загальними показниками є чисельність населення, рівень урбанізації регіону і густоти населення. Наступним кроком аналізу є встановлення ступеня впливу основних факторів впливу на міграційні процеси.

Третій етап передбачає виявлення основних проблем, пов'язаних з міграційними процесами, що потребують організованого та конструктивного втручання. Отримана інформація слугує основою для розробки можливих сценаріїв подальшого розвитку держави в контексті впливу міграційних процесів.

Такий аналіз дозволяє провести відбір критеріїв, формулювання основних цілей, принципів та завдань політики держави з врегулювання міграційних процесів.

Для реалізації міграційної політики як частини державної системи управління повинна бути створена відповідна структура. Для того, щоб проведення політики було ефективним, така структура має включати наступні елементи:

- центральна установа з питань міграції з регіональними відділами, що має компетентний персонал та відповідний бюджет;

- перерозподіл обов'язків між центральними, регіональними та місцевими органами влади і неурядовими організаціями, що займаються проблемами мігрантів;

- надійна та ефективна інформаційна система з належним науково-дослідним забезпеченням;

- нормативно-правова база з питань міграції населення, імміграції та надання громадянства;

- наявність контролю за виконанням норм законодавства на практиці та за витратою коштів бюджету;

- існування технічних можливостей для здійснення міграційного контролю;

- система підготовки кваліфікованих кадрів та керівників в сфері управління міграційними процесами.

Крім того, для відстоювання інтересів держави в сфері міграції на міжнародній арені, уряду також необхідна регулярна співпраця з міжнародними структурами, а також участь в роботі виконавчих органів найвпливовіших міжнародних організацій, що займаються регулюванням та контролем міграційних процесів.

Тому, важливим для України є : активізація переговорного процесу щодо укладання угод про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист із країнами-реципієнтами української робочої сили; внесення змін в законодавство щодо соціального захисту мігрантів; створення дієвих механізмів щодо легалізації доходів громадян, які працюють закордоном.

Стратегічною ціллю також повинна бути належна політика щодо уникнення відпливу кваліфікованих кадрів з країни, зокрема забезпечення талановитих осіб можливостями для розвитку і кар'єрного зростання, сприяння імміграції кваліфікованих працівників, створення сприятливого середовища для залучення творчого потенціалу до реалізації соціально-економічних програм в країні та регіонах.

У зв'язку зі збільшенням обсягів нелегальної міграції в Україні доцільним буде розробка комплексної програми уряду щодо регулювання міграційних процесів; поширення відомостей серед населення щодо можливостей легального працевлаштування; підвищення ступеня контролю за поверненням громадян, яким надавалися туристичні послуги; узгодження плану дій з іншими країнами щодо регулювання міграційних потоків і недопущення транзиту нелегалів через територію України.

На регіональному рівні важливими заходами уряду є створення привабливих умов для розвитку промисловості та приватного підприємництва в різних областях України, соціальний захист працівників, створення державних програм допомоги для біженців та незахищених верств населення. У центрі міграційної політики має бути скорочення втрат населення внаслідок еміграції, забезпечення громадянам високих соціальних стандартів та належної оплати праці. Міграційна політика має розроблятися разом зі стратегією соціально-економічного розвитку країни, спрямованої на створення привабливого інвестиційного клімату, відновлення довіри до влади, ефективного використання людського потенціалу, забезпечення високих стандартів життя.

Удосконалення міграційної політики України має відбуватися комплексно з урахуванням впливу всіх можливих ефектів та специфіки міграційних процесів.

Важливою умовою є також те, що мета міграційної політики має бути чітко задекларована, зрозуміла і відкрита для суспільства. Така політика має формуватися на довгострокову перспективу та забезпечуватися скоординованою роботою різних відомств.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі сформовано ряд теоретичних, методичних і практичних положень щодо проблем реалізації державної міграційної політики в умовах воєнного стану та розробка напрямів вдосконалення державної міграційної політики в Україні. Основні результати дослідження знайшли відображення у висновках і пропозиціях в контексті визначених у роботі мети і завдань.

1. Досліджено міграційні процеси, види міграцій та їх сутність.

Узагальнено актуальні підходи вчених до терміну «міграція»: як переселення народів у межах країни або з однієї країни в іншу; механічні переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди, на більш-менш тривалий час або з регулярним поверненням до нього; географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у географічному просторі; переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час.

В залежності від наукового підходу досліджень авторів та цілей аналізу міграційних процесів види міграцій можна поділити за: територіальним походженням: зовнішні (міждержавні, міжконтинентальні); внутрішні (в межах однієї територіальної одиниці, місто, область країна); за тривалістю міграції: постійні (безповоротні), тимчасові, які в свою чергу можна поділити на маятникові, циклічні (сезонні), епізодичні, вимушені; за законністю: легальні; нелегальні.

2. Проаналізовано причини та наслідки міграційних процесів в Україні.

До наслідків міграційних процесів в Україні відносяться: вимивання інтелектуального капіталу та робочої сили; виїзд людей на роботу призводить до зниження статусу українських працівників для іноземців і загалом до своєї рідної деградації населення; зникнення сіл унаслідок переїзду українців у міста; виснаження українського бюджету, через податки, водночас сприяючи

зростанню та розвитку країн-еміграції; економічна ситуація; прибуття іноземців означає інтеграцію різних культур всередині країни; зменшення кількості доступного житла; соціальні конфлікти, етнічні, релігійні, культурні та інші громадянські конфлікти через наплив біженців та мігрантів; зміни у вартості життя; посилення конкуренції між мігрантами та українцями на ринку праці. Таким чином, вплив міграції в Україні коливається від суто позитивного до негативного і зумовлений різними аспектами міграційних процесів.

3. Виявлено особливості державного регулювання міграційних процесів.

Ключовим моментом у всіх визначеннях державного регулювання міграційного процесу є необхідність цілеспрямованого, керуючого впливу держави на міграційний процес через систему заходів (регуляторів), метою якого є оптимізація соціально-економічного та демографічного розвитку. При вирішенні конкретних нормативних завдань важливим є правильний вибір методичного інструментарію, що забезпечує цілеспрямований вплив на розвиток міграційних процесів. Методи державного регулювання міграції – це сукупність прийомів і методів впливу на міграційну поведінку, реалізованих за допомогою взаємопов'язаних систем законодавчого, економічного та організаційного характеру.

4. Виокремлено особливості міграційних процесів під час війни.

Початок повномасштабної війни російської федерації (рф) проти України 24.02.2022 р. спричинив інтенсифікацію міграційних процесів в Україні. Поряд з виїздом окремих категорій населення за кордон зросли масштаби вимушеної внутрішньої міграції в межах адміністративних кордонів України. Для забезпечення національної безпеки та захисту населення від спричинених війною наслідків постала необхідність вироблення та впровадження ефективної міграційної політики з боку держави.

5. Здійснено аналіз проблем реалізації державної міграційної політики в умовах воєнного стану.

З моменту введення правового режиму воєнного стану на всій території України, присутні проблеми з реалізації державної міграційної політики щодо

категорії військовозобов'язаних осіб, що призводить до виникнення корупційних ризиків та зловживання правилами перетину державного кордону під час дії правового режиму воєнного стану. Нормативно-правове регулювання в даній сфері є недосконалим та характеризується відсутністю відповідальності за порушення встановлених правил, що мають на меті впорядкувати виїзд за кордон та своєчасне повернення в Україну військовозобов'язаних осіб. Таким чином, необхідний ретельний аналіз процесів перетину кордону, виявлення головних недоліків, схем і корупційних ризиків, прогалин в законодавчому регулюванні та прийняття негайних рішень для їх усунення.

6. Досліджено європейську міграційну політику в умовах глобальних та регіональних викликів.

Європейський Союз запровадив спільну міграційну політику та діяв системно, враховуючи інтереси держав-реципієнтів, рівномірно розподіляючи міграційне навантаження та обмежуючи потоки небажаних мігрантів. Кожна держава здійснює регулювання кількості іммігрантів у ЄС, зокрема за допомогою селективної функції міграції. Так, квоти в Італії визначаються на основі запиту працедавців у необхідній кількості іноземних працівників, з врахуванням результатів консультування з асоціаціями підприємців. Квоти формуються в результаті укладення двосторонніх угод про залучення іноземної робочої сили. Також для посилення захисту зовнішніх кордонів ЄС Європейська рада працює над поступовим запровадженням інтегрованої системи управління і контролю, що передбачає повернення нелегальних мігрантів до країн походження, а також створення й облаштування місць прийому біженців, здійснення їх ідентифікації та реєстрації.

7. Розроблено напрями вдосконалення державної міграційної політики в Україні.

Важливим для України є: активізація переговорного процесу щодо укладання угод про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист із країнами-реципієнтами української робочої сили; внесення змін в

законодавство щодо соціального захисту мігрантів; створення дієвих механізмів щодо легалізації доходів громадян, які працюють закордоном.

На регіональному рівні важливими заходами уряду є створення привабливих умов для розвитку промисловості та приватного підприємництва в різних областях України, соціальний захист працівників, створення державних програм допомоги для біженців та незахищених верств населення. У центрі міграційної політики має бути скорочення втрат населення внаслідок еміграції, забезпечення громадянам високих соціальних стандартів та належної оплати праці. Міграційна політика має розроблятися разом зі стратегією соціально-економічного розвитку країни, спрямованої на створення привабливого інвестиційного клімату, відновлення довіри до влади, ефективного використання людського потенціалу, забезпечення високих стандартів життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агентство ООН з питань міграції. Звіт «Міграція в Україні за 2021 рік». URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents-migration_in_ukraine-_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf. (дата звернення: 16.11.2022).
2. Алгаш В., Піттель А. Сучасна міграційна криза як виклик для Європейського Союзу. Підприємництво господарство і право, 2019. №12. С. 334-338
3. Аналітика від Опендатабот URL: <https://opendatabot.ua/analytics/passports>. (дата звернення: 20.11.2022).
4. Аналітична довідка відділу організації запобігання нелегальній міграції, реадмісії та видворення Управління Державної міграційної служби України в Херсонській області за 2021 рік.
5. Аналітична довідка відділу у справах іноземців та осіб без громадянства Управління Державної міграційної служби України в Херсонській області за 2021 рік.
6. Аналітичний звіт про переміщення Міжнародної організації з міграції. URL: <https://displacement.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-10-17-27-october-2022>. (дата звернення: 16.11.2022).
7. Аналітичні довідки відділу з питань громадянства, паспортизації, реєстрації та еміграції Управління Державної міграційної служби України в Херсонській області за 2015-2021 роки.
8. Безушко М.С. Міграційна політика ЄС: виникнення та проблеми сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал, 2020. № 1. С. 276-278. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/69.pdf. (дата звернення: 21.11.2022).

9. Біль М.М. Управління міграційними процесами в контексті їх впливу на інтелектуально-трудоий потенціал України. Сталий розвиток економіки 2010. № 1. С. 49–54.

10. Бортник Н., Єсімов С., Мороз Н. Міграційні процеси: поняття, сутність, сучасний стан. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 2017. № 884. С. 64–71.

11. Вийзд чоловіків за кордон під заставу: в Україні можуть встановити нові правила. ТСН : веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/viyizd-cholovikiv-za-kordon-pidzastavu-v-ukrayini-mozhut-vstanoviti-novi-pravila-2177011.html>

12. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України: веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheniosobi.html>

13. Громадська організація «Центр дослідження суспільства», аналітичний центр Cedos. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого - 24 березня 2022) URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/> (дата звернення: 16.11.2022).

14. Дергач А.В. Регулювання міграційних процесів в сучасних умовах. Інвестиції: практика та досвід, 2015. № 23. С. 163–168.

15. Державна міграційна служба України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dmsu.gov.ua/>.

16. Державна прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/activity/ohorona-kordonu>. (дата звернення: 16.11.2022).

17. Державна служба статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/ds/mr/mr_u/mr1215_u.html.

18. Директива 2003/109/ЕС Европейского Совета от 25 ноября 2003 г. URL: <http://iconinvest.ru/zakonodatelstvo/30-zakonodatelstvo/direktiva2003-109-es-soveta-ot-25-noyabrya-2003-g-o-statusegrazhdan-tretikh-stran-prozhivayushchikh-nadolgosrochnoj-osnove-perevod-na-russkij-yazyk/53-direktiva-2003-109-es-soveta-ot-25-noyabya-20>. (дата звернення: 21.11.2022).

19. Директива 2004/38/ЕС Европейського парламенту і Ради від 29 квітня 2004 г. URL: <https://bit.ly/3DZHUG1> (дата звернення: 21.11.2022).
20. Дмитрук Б., Чудаєва І. Еміграційні процеси в Україні: мотивації, тенденції та наслідки для країни. Економіка та держава, 2018. № 1.
21. Довідка відділу управління персоналом Управління Державної міграційної служби України в Херсонській області за 12 місяців 2021 р.
22. Дронь Є. Трудова міграція як фактор впливу на національний ринок праці / Євгенія Дронь. // Економічний аналіз. – 2010. – №5. – С. 250–253.
23. Загальна аналітична довідка УДМС за 12 місяців 2021 року.
24. Загальна інформація про діяльність УВКБ ООН в Україні. URL: <https://www.unhcr.org/> (дата звернення: 16.11.2022).
25. Закон України 20 листопада 2012 року № 5492-VI «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», із змінами та доповненнями URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17>. (дата звернення: 20.11.2022).
26. Закон України від 01.06.2010 №2297-VI «Про захист персональних даних», із змінами та доповненнями URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 21.11.2022).
27. Закон України від 02.10.1992 №2657-XII «Про інформацію», із змінами та доповненнями URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 23.11.2022).
28. Закон України від 02.10.1996 №393/96-ВР «Про звернення громадян», із змінами та доповненнями URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 24.11.2022).
29. Закон України від 13.01.2011 №2939-VI «Про доступ до публічної інформації», із змінами та доповненнями URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 21.11.2022).

30. Закон України від 14.07.2016 №1474-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямований на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України», із змінами та доповненнями URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1474-19> (дата звернення: 21.11.2022).

31. Закон України від 17.03.2011 №3166-VI «Про центральні органи виконавчої влади», із змінами та доповненнями URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> (дата звернення: 21.11.2022).

32. Закон України від 22 вересня 2011 року №3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», із змінами та доповненнями URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 21.11.2022).

33. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні [електронний ресурс]/Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи — Будапешт МОП, 2013. — Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/srobudapest/documents/publication/wcms_244746.pdf.

34. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е. М. Лібанової, О. П. Позняка. К.: РВПС України НАН України, 2002. С. 55–154.

35. Зовнішні трудові міграції населення України / за ред. Е.М. Лібанової, О.П. Позняка. Київ: РВПС України НАН України, 2009. С. 153–154.

36. Ільчук Л. І. Концепція демографічного розвитку України на 2005-2015 рр. (проект). 2005. URL: <http://www.cpsr.org.ua/index.php>. (дата звернення: 16.11.2022).

37. IMMIS Міжнародна організація з міграції. «Підтримка управління міграцією та притулком в Україні». URL: <https://www.iom.org.ua/en/new-eu-funded-project-will-help-ukraine-foster-migration-and-asylum-management-accordance-best>. (дата звернення: 19.11.2022).

38. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАНУ. Демографічні прогнози. URL: <https://idss.org.ua/index>. (дата звернення: 16.11.2022).
39. Інтерв'ю з експертом у сфері міграційної політики А. Гайдуцьким «Як повернути людей в Україну», 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/jak-povernuti-ljudejv-ukrajinu.html>. (дата звернення: 16.11.2022).
40. Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні. Ефективність державного управління, 2012. Вип. 32. С. 474–481.
41. Конвенція про статус біженців (ухваленої 28 липня 1951 року в Женеві конференцією повноважених представників, скликаній відповідно до резолюції 429 (V) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1950 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011. (дата звернення: 19.11.2022).
42. Конституція України
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
(дата звернення: 23.11.2022)
43. Купець О. Статистичний аналіз маятникової трудової міграції в Україні. КНЕУ 2012 С.649-660. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3597/1/649 %20- %20660.pdf](http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3597/1/649%20-%20660.pdf)
44. Малиновська О. А. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально- економічних загроз / О. А. Малиновська. // «Соціальна політика». – 2014. – №17.
45. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.
46. Малиновська О. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування. Ринок праці та зайнятість населення, 2018. № 3. С. 39-44.
47. Міграційна політика України : стан і перспективи розвитку [Текст] : аналіт. доп. / ред. Малиновська О. А. – К. : НІСД, 2010. – 32 с.

48. Мойсей, В. І. Оцінка економічних ефектів міжнародної трудової міграції на прикладі України [Текст] / В. І. Мойсей // Інвестиції : практика та досвід. – 2013. – № 12. – С. 74-77.

49. Національний Банк України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73840>.

50. Оврамець М.А. Діяльність керівних органів ЄС у сфері контролю міграцій. Проблеми міжнародних відносин, 2013. Вип. 7. С. 122–142.

51. Офіційний сайт Державної міграційної служби України. URL: <https://dmsu.gov.ua/statistichni-dani>. (дата звернення: 16.11.2022).

52. Пазюк О. Вплив трудової міграції на стан функціонування ринку праці України / О. Пазюк, Т. Біденко. // Україна:Аспекти праці. – 2011. – №8. – С. 36-43.

53. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2152284-rokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2022-rik/> (дата звернення: 16.11.2022).

54. Перелік електронних сервісів ДМС. URL: <https://dmsu.gov.ua/services.html>. (дата звернення: 20.11.2022).

55. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Аналітична доповідь. Центр Разумкова, В-во: «Заповіт», 2018 234 с.

56. Позиція МКІП щодо ситуації, що склалась з порушенням правил перетину державного кордону та повернення в країну стендап коміка Андрія Щегеля. Міністерство культури та інформаційної політики України : веб-сайт. URL: <https://mkip.gov.ua/news/8739.html>

57. Положення про Державну міграційну службу України Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2009 р. № 750 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/229966418> (зі змінами). (дата звернення: 16.11.2022).

58. Постанова Кабінету Міністрів України від 04 травня 2015 р. №367 (із змінами) «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію

України та виїзду з неї», із змінами та доповненнями URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/367-2015-%D0%BF>. (дата звернення: 21.11.2022).

59. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

60. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 р. № 57; поточна ред. – Ред. від 16.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text>

61. Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

62. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. ВВР. 1993. № 44. Ст. 416; поточна ред. – Ред. від 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

63. Про попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави : Постанова Верховної Ради України від 11.04.2023 № 3044-IX. Додаток. 160 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3044-20#n14>

64. Проект Закону України "Про основні засади державної міграційної політики України" від 14 липня 2010 року за N 6705, внесений народними депутатами України Ю. Кармазіним, І. Шаровим та Ю. Гнаткевичем (перше читання). Коментар. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/LF56900A>. (дата звернення: 20.11.2022).

65. Просять посилити відповідальність: Мінкульт прокоментував заяви коміка Щегеля, який виїхав до Туреччини попри повістки. Суспільне : веб-сайт.

URL: <https://suspihne.media/404066-minkult-prokomentuvav-zaavi-komika-segela-akij-viihavdo-tureccini-popri-povistki/>

66. Ринок праці : нав. посіб. 2-ге вид.перероб. та доп. / Чернявська О. В. Ч-49 - К. : "Центр учбової літератури", 2013. - 522 с.

67. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент, 2006. № 2. С. 127–139.

68. Романюк М. Д. Міграційні загрози національній безпеці України: сучасні виклики, проблеми подолання [Текст] / М. Д. Романюк // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 3. – С. 99-111.

69. Романюк М., Смутчак З. Міграція наукових кадрів та заходи її зменшення з метою збереження інтелектуального потенціалу України. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2017.

70. Руденко Н. В. Вплив зовнішньої трудової міграції на розвиток національних ринків праці / Н. В. Руденко. // теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – №22. – С. 136–142.

71. Румянцев А. П. Міжнародна економіка / А. П. Румянцев, Ю. О. Коваленко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.

72. Сафонов Ю. М. Міграційна політика та міграційні процеси в Україні. Інтелект ХХІ, 2015. № 3. С. 6-13.

73. Спортсмени, які не повернулись із-за кордону. Міністерство молоді та спорту України : веб-сайт. URL: <https://mms.gov.ua/sport/sportsmeny-iaki-perovernulys-iz-za-kordonu>

74. Станков Д.В. Механізми державного управління міграцією в умовах глобалізації. Державне управління та самоврядування, 2012. Вип. 6. С. 183–190.

75. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>. (дата звернення: 19.11.2022).

76. Студентська бібліотека «Букліб». URL: https://buklib.net/books/27309/#_ftn2 (дата звернення: 16.11.2022).
77. Тахтарова К. А. Розвиток трудової міграції в системі міжнародних трудових комунікацій: методологічний аспект / К. А. Тахтарова. // REPORTER OF THE PRAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY. – 2015. – №29. – С. 38-45.
78. Указ Президента України від 30.05.2011 №622/2011 «Про Концепцію державної міграційної політики», із змінами та доповненнями URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/> (дата звернення: 21.11.2022).
79. Шапоренко О.І. Державна міграційна політика: шляхи регулювання та принципи. Право та державне управління, 2019. № 2(35). Том 2. С. 122-219.
80. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи. Перспективи, 2001. № 3 (15). С. 45–50.
81. Шкарупа К.В. Теоретичні підходи до розуміння терміну «зовнішня трудова міграція». Науковий вісник публічного та приватного права, 2020. Вип. 4. С. 60-65.
82. Ravenstein E.G. The Laws of Migration. Journal of the Statistical Society of London, 1885. Vol. 48. No. 2. pp. 167–235.
83. Regulation (EU) № 492/2011 on freedom of movement of workers. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celx:32011R0492>. (дата звернення: 21.11.2022).
84. Report IOM Ukraine - IDP figures: General Population Survey (9-16 March 2022)/ URL: <https://dtm.iom.int/report/ukraine-%E2%80%94-idp-figures-general-population-survey-9-%E2%80%94-16-march-2022/> (дата звернення: 16.11.2022).
85. Stalker, P. Workers without frontiers: the impact of globalization on intern. migration. Geneva: Intern. Labour Office, 2000. 163 p.
86. The International Organization for Migration. URL: <http://www.iom.int/> (дата звернення: 21.11.2022).

87. Ukraine Headed for Perfect Storm of Demographic Decline. Atlantic Council, 2018. February 7, URL: <http://www.atlanticcouncil.org/blog/ukrainealert/ukraine-headed-forperfect-storm-of-demographicdecline>. (дата звернення: 16.11.2022).

88. Ukraine Refugee Situation. UNHCR, the UN Refugee Agency : web-site. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413

89. World Bank [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf>.